

Emperyalizm Döneminde Sosyalizmin Sorunları -II-

Birikim 21/22

CÜRÜYEN BİR TOPLUMSAL SİSTEM: EMPERYALİZM

Lenin, emperyalizmi bir toplum biçiminin (kapitalizmin) en yüksek aşaması olarak tanım- lar.

Bilimsel Sosyalizmin tanım yapma konusun- daki «aşırı» dikkati gözönüne alındığında, yu- karıdaki ifadenin basit bir anlamı olmayacağını kabul etmeliyiz. Nitekim Lenin, «emperyalizmin başlıca siyasî ve iktisadî özelliklerinin ayrıntılı, üstün bir tasvirini veriyor.» dediği Hilferding'in; emperyalizmi, «kapitalizmin gelişmesindeki en yeni evre» olarak tanımlamasını yetersiz bula- rak değiştirmiş ve yukarıda andığımız kendi özel tanımını yapmıştır.

«... en yeni evre», «en yüksek aşama». Hil- ferding ve Lenin tanımlarının kilit terimleri bun- lardır. Hilferding'in tanımı, kapitalizmin daha bir- çok «yeni evre»lere ulaşabileceğini kabul etmiş görünmektedir. Ve nitekim aynı Hilferding, daha sonra Kautsky'nin yanında saf tutarak onun ün- lü «ultra emperyalizm döneminin de mümkün ol- duğu» tezini onayladı. Oysa Lenin bundan sonra «yeni bir evre»nin daha gelebileceğini söyler ve «emperyalizm, proletarya toplumsal devrimi- nin hemen öncesidir» der.

Bu kadarı birtakım «ortadoks»larımıza ye- ter de artar bile. Böylece Hilferding'in pasifiz- mine apaçık bir kanıt bulmuş olur ve Lenin'in bu pasifist tanımı değiştirmekle en doğal bir işi yapmış olduğuna hükmederler.

Gelgelelim, Lenin'in itirazı, ya da Hilferding' in tanımını değiştirme gerekçesi bu değildir. O, Hilferding'i «emperyalizmin... en temel özellik- lerinden birini» görmemiş olmakla eleştirir. Ken- di özel tanımını yapmaktaki ilk temel gerekçesi budur:

«Marksist Hilferding'in hatalarından biri, onun bu noktada, Marksist olmayan Hob- son'a göre geriye bir adım atmasıdır. Em- peryalizme özgü asalaklıktan söz etmek istiyoruz.» (Lenin, **Emperyalizm**, Sol Yayın- ları, Üçüncü baskı, s. 117)

Sırf iktisadî olguları incelediği sırada yeterli bulduğu Hilferding'in tanımını, bu en temel özel- liği ihmal etmiş olduğu için terkeder. Yani Le- nin'e göre kapitalizm öyle bir aşamaya ulaş- mıştır ki artık bir toplum biçimi olarak vara- bileceği en yüksek —başka bir deyişle en ileri—

noktadadır. Ve bu noktadan itibaren kapitalizm, **tarihi-toplumsal gelişimin ölçülerine göre artık ilerleyemez.** Tarihi misyonunu tamamlamıştır. Bundan sonra o, ancak «cürür».

Ancak şu son yazdıklarımızı «kapitalizmin krizler sonucunda çökeceği» biçimindeki tezin aynı özlü değişik bir ifadesi olarak anlamak son derece yanlıştır. Lenin kesinlikle bu anlamda ko- nuşmamaktadır. Fakat ne yazık ki birtakım «or- tadoks»lar, Lenin'in asalaklık ve cürüme ile il- gili kısa ama son derece özlü sözlerini, tam da şu yukarıdaki gibi mekanik ve yüzeysel bir yo- ruma tabi tutuyorlar.

Kapitalizm çökmüyor, **cürüyor.** Ve cürüyen, bir toplumsal sistemdir, onun tüm öğeleridir.

Çöküş tezi, kapitalizmin kendi özel yasaları- na göre işleyişinin bir noktada (kriz anında) «tı- kanacağı» ve adeta tüm çarklarının duracağı, kırılacağı varsayımından hareket eder. Örneğin kâr hadleri sıfıra yaklaşmış, üretim durmuş, stok- lar yığılmış, işsizlik dev boyutlara yükselmiş, bir- çok işletme iflâs etmiş, kredi piyasası işlemez hale gelmiştir. Dikkat edilirse başlıcalarını say- dığımız bu olgular, sistemin olağan işleyişinde hiçbir zaman yok olmazlar. Belli nicelikte her za- man vardırılar. Bunlardan bazıları zaman zaman önemli niceliklere ulaşabilirler. Ama kriz hepsi- nin birden büyük nicelikte kendini göstermesiyle doğar.

Görülüyor ki doğan sonuç —yani çöküş— tamamen kapitalizmin kendine özgü mekanizma- larının eseridir. Sistem kendi kendini tükayacak, çökertecek özelliklere zaten sahipti ve, kriz bu özelliğin açığa çıkışıdır. Çöküş tezi, **ekonomik oluşumlara dayanır.**

Oysa Lenin'in **cürüme tezi, tümüyle bunun dışında bir oluşumdan yola çıkar.** Bunu unutmak Lenin'in özgün teorisini öfkeli bir isyancının öz- nel suçlaması derecesine indirmek olur.

Bakınız bu «unutulan» pasajlardan birinde Lenin ne diyor:

«Emperyalizm, genel anlamda, kapitaliz- min bazı özelliklerinin gelişimi ve doğru- dan doğruya devamı olarak ortaya çık- mıştır. Ama, kapitalizm, kapitalist emper- yalizm haline, ancak gelişmesinin belirli ve çok yüksek bir düzeyinde, **kapitalizmin esas özelliklerinden bazıları kendi karşı- larına dönüşmeye başladığı zaman;** ka- pitalizmin yüksek bir iktisadî ve toplum-

sal yapıya geçiş döneminin bazı unsur- ları bütün gelişme çizgisi boyunca biçim- lenip belirdiği zaman gelebilmiştir.» (Le- nin, **a.g.e.**, s. 104, a.b.ç.).

Bu alıntıda Lenin, kapitalizmin emperyalizm haline gelişinin üç önemli koşulundan söz ediyor. Bunlardan sonuncusu yani «kapitalizmin yüksek bir iktisadî toplumsal yapıya geçiş döneminin **bazı unsurları**»nın «biçimlenip belirmesi», sosya- list topluma geçişin maddî temellerini anlatıyor. İlk ikisi ve özellikle sonuncusu ise Lenin'in «cürüme» teorisinin kaynaklandığı maddî süreci gös- termektedir.

«... kapitalizmin esas özelliklerinden bazıları kendi karşıtlarına dönüşmekte»dir. «Cürüme» iş- te bu süreçte kendini gösteriyor.

Ama Lenin bu cürümeye yol açan sürecin kapitalist gelişimin çok yüksek bir düzeyde oluşuyla birlikte bulunduğunu özenle belirtiyor: Yani hem kapitalist —anlamda— gelişme sür- mektedir ve hem de cürüme. Bu ikisi en azın- dan Lenin'in döneminde birbirini durdurmuyor- lar. Kaldı ki aynı şey daha sonraki dönem için de rahatça ileri sürülebilir.

Konuyu yine Lenin'den izleyelim:

«Ancak, bu cürüme eğiliminin, kapitaliz- min hızlı gelişimini önleyeceğini sanmak yanlış olur. Önlemez. Emperyalist dönem- de bazı sanayi kolları, burjuvazinin bazı tabakaları, bazı ülkeler, bu eğilimlerden birini ya da ötekini, küçük veya büyük ölçüde gösterirler. **Bütünüyle kapitalizm, eskiye göre çok daha büyük bir hızla gelişmektedir.** Bu gelişme, yalnızca genel olarak gitgide daha eşitsiz hale gelmekle kalmayıp, ayrıca da eşitsizliği özellikle ser- maye en zengin ülkelerin (İngiltere) cürümesinde kendini göstermektedir.» (Lenin, **a.g.e.**, s. 147, a.b.ç.).

Evet, **kapitalist anlamda gelişme** sürmekte- dir. Lenin, gerek alıntının içinde ve öncesinde ve gerekse sonraki bölümde, hızla gelişmenin bu anlamda olduğunu gösteriyor. Yani gelişme, sırf bir iktisadî büyümedir, sırf bir üretim artışıdır.

İktisadî faaliyet ve asıl olarak bu faaliyetin nesnel temeli olan üretim faaliyeti gelişebilir, artabilir. Bırakınız bu faaliyetin özellikle çağı- mızda ve metropol ekonomiler için giderek anlam- sız bir tüketim girdabını gerektirecek kadar ras- yonellikten uzaklaşmasını, asıl önemli nokta şu- dur: Üretim ve onun ürünü, toplumsal bir sis- temde, başlıbaşına bir şey değil; insanlar, sınıf- lar arasındaki ilişkinin taşıyıcısıdır. Dolayısıy- la, artışın, «gelişme»nin aritmetik anlamı değil, bu artışın, üretimdeki gelişmenin bu **ilişkilere** yaptığı etki, yansıması önemlidir.

Lenin bu yansımanın bir **asalaklığa** yol aç- tığını özellikle vurgular. Denilebilir ki onun em- peryalizm konusunda dikkatlerin üzerine toplan- masını istediği yer burasıdır.

Rantiyeleşme... Asalaklığın kapitalizmin ege-

men sınıfı burjuvaziye özgü biçimi budur: Bur- juvazinin giderek artan bir bölümü «kupon kes- mekle» yaşamını sürdürmeye başlamıştır. Üre- timden tamamen kopuk bu zümre yanında, emek sürecinin içinde biçimsel olarak yer alan ancak fonksiyonları emek değil, emeğin denetlenmesi olan imtiyazlı «işçiler»; ve yerine getirdikleri özel hizmet fonksiyonu ancak sınıflı toplum yapısı içinde mümkün bir dizi ücretli kesim; artan üre- timin ilk ağızda hoşnut ettiği zümreler olarak, «asalaklığın nimetleri»nden yararlandıklarının bi- linciyle varolan düzene sahip çıkarlar.

Görüldüğü gibi asalaklaşma, kapitalist top- lumun sınıfları arasındaki ilişkiyi «yumuşatan» bir öge olmaktan öte, asıl olarak **sınıfların ya- pısını değiştiren bir süreci anlatmaktadır.** Bu konuya geçen sayımızda daha derinlemesine de- ğinmiştik.

«Cürüme» olayının asıl boyutlarına geliyo- ruz.

Bu boyutları görmekten aciz «birtakım orta- doks»lar; Lenin'in asalaklaşma tezini yalnızca metropol ülkenin sömürgelerle olan ilişkisine uy- gularlar. Onlara göre sömürgelerden edinilen aşırı kârları kısıtlayan gelişmeler olursa bu «asa- laklık» büyük ölçüde ortadan kalkar. Böylece de sömürgelerden edinilen kârın yumuşattığı sınıf çelişkileri yeniden sertleşir.

Eğer böyle olsaydı, 1945'ten buyana daha da hızla güçsüzleşen, eski sömürgeleri üzerin- de her türlü çıkarı giderek azalan İngiltere, müt- his bir sınıf çatışmasına sahne olur ve biz orada her an bir devrim beklerdik. Oysa bunun ne yazık ki emaresi bile yok. Ekonomik çıkar kav- gası sürüyor elbette, ama bunun devrime gebe bir çatışma olduğunu kimse söyleyemez. İngil- tere, bizzat egemen sınıflarının sözcülerinin de- ği gibi «cürümüşdür».

Eğer bu yargıyı fazlasıyla insafsız bulan- lar olursa onlara Lenin cevap verecektir:

«Ve böylece emperyalist gelişimin belirli özellikleri başka ülkelere göre, İngiltere'de çok daha önce görülebildiği için, ilkin ve en açık biçimde orada kendini gösteren emperyalizm ve oportünizm arasındaki bağ yaratılmıştır. Örneğin L. Martov gibi bazı yazarlar, işçi sınıfı hareketi içinde, emper- yalizm ve oportünizm arasındaki bağlantıyı —günümüzün özellikle göze çarpan bir gerçeğidir bu— şöyle bir «ismarlama iyim- serlik»le, (Kautsky ve Huysmans zihniye- tiyle hareket ederek), bir kenara itmek istiyorlar: oportünizmin artmasına yol açan şey, ilerleyen kapitalizm olsaydı ya da oportünizme eğilimli olanlar en iyi ücret alan işçiler olsalardı, o zaman, kapitalizme karşı olanların davaları umutsuz birer da- va olurdu. Böyle bir «iyimserlik» tuzağına düşmemek gerek: oportünist açıdan bir iyimserliktir bu, oportünizmi gizlemeye ya-

Birikim 21/22

rayan bir iyimserlik.» (Lenin, a.g.e., s. 148-149).

Asalaklığın, sömürge sorunuyla ilişkisi ancak belli bir tarihî dönem için ve hızlandırıcı bir faktör olarak kurulabilir. Yani metropol-sömürge ilişkisi, **asalaklaşan** kapitalist toplum biçiminin yapısal bir ögesi değildir. Asalak yapının ortaya çıkış sürecinde bu yapıyı **besleyen** bir dış faktör sayılmalıdır.

Ama kuşkusuz kapitalizmden emperyalizme geçiş süreci son derece karmaşıktır. Bu karmaşık süreç içinde üretim artışıyla nitelenen kapitalist ilerleme ile, sömürge edinme uygulaması birbirlerini gerektiren bir ilişki içindedirler. Yani kapitalist ilerleme için hammadde ve pazar ihtiyacı sömürge fethini zorlamış; edinilen sömürge ise «ilerleme»ye yeni bir hız katmıştır. Ama bütün bu işleyişi zorunlu hale getiren ise bizzat kapitalist toplumun temel ihtiyacıdır.

Bunu İngiliz emperyalizminin ünlü sözcülerinden C. Rhodes açıkça belirtiyor:

«Dün East-End'deydim (Londra'da bir işçi semti), işsizlerin yaptığı bir toplantıda bulundum. Ateşli söylevler dinledim orda. Bunların hepsi tek bir çığıktan ibaretti: ekmek! ekmek! Dönüşte, bütün sahneyi yeniden yaşıyor ve emperyalizmin önemini bir kere daha kavırıyordum. Benim en büyük düşüncem, toplumsal soruna bir çözüm getirmek: Birleşik Krallığın 40 milyon nüfusunu kanlı bir içsavaştan kurtarmak için, bizler, sömürge politikacıları, fazla nüfusu yerleştirebileceğimiz, fabrikalarımızın ve madenlerimizin ürünleri için yeni pazarlar kazanabileceğimiz yeni topraklar elde etmek zorundayız... İçsavaştan kaçınmak istiyorsanız, emperyalist olmak zorundasınız.» (Die Neue Zeit, XVI, 1, 1898, s. 304'ten aktaran Lenin, a.g.e., s. 93-94).

Lenin'in «kaba ve arsız» diye nitelemesine rağmen, olayı «dürüstçe» tanımladığını söylediği C. Rhodes, görüldüğü gibi sömürge fethini, «aşırı kâr elde etme tutkusunun tamamen dışında gerekçelerle savunuyor. «Fazla nüfusu yerleştirmek» —istihdam sorunu, işsizliğin önlenmesi: Çünkü bunlar ihtilalcı unsurlara dönüşebilirler—, «fabrikalarımızın ve madenlerimizin ürünleri için yeni pazarlar» —ki bu olmazsa fazla üretim krizleri doğar, sistem çökme tehlikesiyle yüzyüze gelir— ... Gerekçeler **asıl olarak** bunlardır. Ve zaten altını çizdiğimiz satırlarda C. Rhodes açıkça toplumsal soruna bir çözüm getirmekten —yani bir devrimi önlemekten— söz ediyor.

Kapitalizm, sömürge elde ettiği için asalaklaşmaz. Yalnızca şu olur, sömürgelerden edinilen kâr, zaten başlamış olan asalaklaşmayı tüm metropole yaygınlaştırmada —özellikle ideolojik-politik dirençlerin kırılmasını mümkün kılan bir paslandırıcı olarak— etki yapar. Örneğin sosyalist ideolojiyi, sosyalist siyasal hareketi, sos-

yal-şovenizm ve reformizm haline getirmekte etkisi inkâr edilmez bir rol oynar.

O halde asalaklığın asıl kaynağı, nesnel temeli bizzat metropol ülkedeki kapitalizmin gelişiminde aranmalıdır ve oradadır.

Asalaklaşma, **kapitalist biçimlerin hiçbir etkisi olmaksızın gerçekleşen büyük üretim artışlarının** kapitalist toplum ilişkileri üzerine yaptığı derin değişimlerin bir ürünüdür.

Bu değişimlerin —etkilerin— yalnızca sınıfsal ilişkileri yumuşatmadığı, asıl olarak sınıfların yapısını değiştirdiği söylenmelidir. Eğer emperyalizm dönemine girildiğinden bu yana metropollerdeki sınıf ilişkileri yumuşadıysa —ki bir dizi büyük ekonomik krize rağmen bu özellik değişmedi— bunun nedeni, yukarıdaki olgudur.

Şimdi sorabiliriz: Nasıl oluyor da üretim artışını dev boyutlara vardır **bu gelişmeler** sınıfların yapılarını değiştiriyor ve onlara asalaklık gibi «olumsuz» bir özelliğin yerleşmesine neden oluyor?

Geçen sayıdaki yazımızda 1945 dönemine kadar üretici güçlerde meydana gelen değişimlerin özellikle işçi sınıfının yerine getirdiği fonksiyon üzerine etkilerini incelemiştik. Kısaca özetlenirse gördük ki kapitalizmin ilk döneminin «kombine işçisi» —ki manifaktürden devralındı— giderek bu kombine niteliğini yitirdiği bir nesnel süreç içinde, sırf basit bir mekanik hareket yapan unsur haline geldi. Bu değişim sürecinin ortalarında iken ve sürecin mantıklı varış noktasını gösteren ipuçları yeteri derecede açık gözüküyorken Marx, bu durumun **işçi sınıfının kendi bilincine** ve eylemine nasıl yansıdığını şöyle ifade ediyor:

«Çalışanlar sürüsüne çocuk ve kadınların aşırı ölçüde katılmaları —(ki bunun **otomasyonun ürünü** olduğunu Marx daha önce anlatır. Ö.L.) ile birlikte makina, erkek işçinin sermayenin despotizmine karşı manifaktür döneminde gösterebildiği direnmeyi nihayet kırar, yokeder.» (K. Marx, **Kapital** I-2, s. 56, Odak Yayınları.)

Aynı olguya işaret eden bir çok pasaj daha verilebilir **Kapital**'den. Bunların konumuzu özellikle ilgilendiren birini daha verelim:

«Yaptığı iş kendisi için ilginçliğini yitirmiş bireysel fabrika işçisinin özel hüneri, makine sisteminde bir araya gelip birleşen ve bu sistemle birlikte 'patron'un kudretini meydana getiren **bilim, muazzam doğal güçler ve kitle halinde yapılan toplumsal iş önünde sonsuz derecede küçük bir zerrecik gibi yok olur gider.**» (K. Marx, a.g.e., s. 86-87, a.b.ç.).

Bir kez daha hatırlatalım ki burada sözkonusu olan, üretici güçler gelişiminin kendiliğinden bilince yansıması biçimidir. Sosyalist bilincin bu nesnel süreci nasıl yorumladığını yazımızın ilerki bölümlerinde göreceğiz.

Geçen yazımızda anlatmış olmamıza rağmen, bütün bu gelişimlerin işçi sınıfının, sınıf olarak bileşimi —yani yapısı— üzerindeki biçimsel sonuçlarını —tabakaların teşekkülünü— bir kez de Marx'dan dinleyelim:

«İşçinin teknik bakımdan iş-aracının yeknesak işleyişine tabi oluşu ve her iki cinsten ve çeşitli yaşlarda işçilerden meydana gelen işçi organizmasının kendine özgü bileşimi, tam bir fabrika rejimi şeklinde mükemmelleşen ve daha evvel sözü edilmiş olan kontrol ve gözcülük işini ve aynı zamanda da el-işçileri ve iş-gözcüleri diye ayrılmış işçileri sıradan sanayi erleri ve sanayi çavuşları diye ayırarak, sonuna kadar geliştiren bir kışla disiplini yaratır.» (K. Marx, a.g.e., s. 87).

Yerine getirdiği fonksiyon değiştiğinde sınıf da değişir. Fakat sınıf, bu değişimi burjuva ideolojisinin çemberi içinde düşündüğünde, kendisinin giderek gereksiz, aşağı hale geldiği yargısına varacaktır. Ve bu yargıya, «önlemeyeceği muazzam güçler» karşısında bulunduğu önkabulüyle birlikte varırsa bunun sonucu tam bir pasifizme kapılmak olacaktır.

Ne bu önkabulü aşmasını mümkün kılan aralıksız bir bilinçlendirme, bilgilendirmeyle karşılaşan; ne de kendi devrimciliğinin, yerine getirdiği fonksiyonun değişmezliğinden kaynaklanmadığı, bunun tam aksine bir temelden ötürü işçi sınıfının devrim yapma göreviyle yüzyüze olduğu bilinci kendisine **verilmemiş** olan işçi sınıfı; sırf dev üretim artışlarının tüketicisi olması için kendisine verilen yüksek ücretlerle karşılaşta, bunu verilmiş bir nimet olarak, patronlarının hakseverliği olarak yorumlamaya açıktır.

Ve eğer metropollerin geniş işçi yığınlarını peşinden sürükleyen opotünist kadrolar, Lenin'in deyimiyle «burjuvazinin baş toplumsal desteği» haline geldilerse ve bu «misyon»larına işçi sınıfının geniş çoğunluğunu da alet edebildiyeler, bunun nedenlerini şu yukarıdaki yorumun —ideolojinin— içinde bulabiliriz.

İşçiler yine fabrikalardadır, yine çalışmaktadırlar. Dolayısıyla burjuvazinin asalaklaşmasına kanıt olarak gösterdiğimiz «üretim sürecinin dışına çıkma» sözkonusu değildir. Fakat asalaklaşma yine de vardır. Çünkü işçi sınıfına asalaklığın yansımaları, onun, asalaklaşmış bir sınıfın varlığını mümkün kılan bir toplumsal düzen karşısında takındığı tavırda görülür. Bu tavrın, kendi mevcut fonksiyonunu veri kabul eden ve bu fonksiyonunun kendi dışında gelişen üretici güçlerin somut varlığı karşısında giderek çok daha önemsizleştirdiğini düşünen ve bütün bunların sonucunu kendisine yaratıcı, etkin bir siyasal-toplumsal misyonu yakıştıramayan bir ideolojinin ürünü olduğunu biliyoruz. İşte bu ideoloji ve buna dayalı siyasal anlayış asalaklaşmanın ta kendisi olur.

Temel gerekçeleri, varsayımları bu olan ideolojinin sosyal şoven veya sosyal-emperyalist biçimlere bürünmesinin tarihi koşullarını geçen sayımızda anlattığımız için ayrıca yeniden durmayacağız.

Fakat sorunun bir diğer çok önemli yanı daha vardır. Emperyalizmin ortaya çıkış dönemiyle birlikte görülen dev üretici güçler gelişmesi, insanlığın önüne optimal bir düzeyin ötesinde üretim yapmanın imkânlarını sermektedir. Bu imkânın ilk somut sonuçları elde edildiğinde yalnızca kapitalist toplumun sınıflarını değil, tüm kurumsal yapısını da kapsayan bir oluşum görülmeye başlar. Bunu tüm toplum biçiminin asalaklaşmaya ve giderek çürümeye başlamasını gösterir olgular olarak niteleyebileceğimiz gördük.

Bu oluşumu Lenin, «kapitalizmin esas özelliklerinden bazılarının kendi karşıtlarına dönüşmesi» olarak formüle etmişti. (a.g.e., s. 104). Çürüme olayının tüm toplum biçimlerine uygulanabilecek öğelerini bu formülasyonda bulabiliriz.

Kapitalizmin tarihi karşıtı feodalizmdir. (Sosyalizm değil) Bunun içindir ki burjuvazi rantiyeyeleşerek bir feodale olabileceği kadar benzer ve «imtiyazlı işçiler, malikâne kâhyaları ya da hassa çiftliklerin 'muaf' serflerinin» siyasal-ideolojik tavır biçimlerine öylesine uyarlı hale gelirler.

Ama bir toplum biçiminin asıl evrimi, onun kurumsal yapısında görülür. Bu bakımdan «kendi karşıtlarına dönüşme»yi en iyi buralarda izleyebiliriz.

Emperyalizme dönüşmeye başladığı dönemlerden itibaren kapitalist toplum biçiminde devletin gittikçe yaygın ve çok yönlü kurumlarla donatılmasını bir yana bırakalım. Ama belirtmek gerekir ki burjuvazi feodal düzene karşı çıkışında, devletin yalnızca askerî ve asayişe ilişkin kurumlardan ibaret olmasını, özgürlüğün bir gereği olarak az savunmamıştı. Yalnızca Lenin'in epey sık sözünü ettiği ama «ortadoks» bazılarınca hemen hemen bir ajitasyon motifine indirgenmiş olan sözleri üzerinde duralım.

Lenin «tekeller, oligarşi, özgürlük eğilimi yerine egemenlik eğilimi»dir (a.g.e., s. 147) derken ve «emperyalizmin bir ilhak eğilimi» olduğunu (a.g.e., s. 108) söylerken hiç de malû-u ilan etmek istemiyor.

Özgürlük, bağımsızlık, ulusal devlet... Bunlar, tarih sahnesinde burjuvazinin talepleri, sloganları olarak duyuldu. Ve gerçekten de burjuvazi bu sloganlarına uyarlı toplumsal düzenlerin kararlı savunucusu ve yapıcısı idi. Hem de bunların sırf kendisi için ya da daha doğrusu kendi ülkesi için değil, her ülke için geçerli ve zorunlu olduğunu ispat etmek uğruna yığınla eyleme girerek ve bu uğurda o devasa «özgürlük» literatürünü oluşturarak.

Şimdi ise bu kendi taleplerinden vazgeçmekle kalmıyor, onların karşısına geçiyor. Hem de

vaktiyle kınadığı feodalizmin ilhak ve yağmayı haklı, meşru gösteren tezleri ve gerekçeleriyle. Ideolojik siyasal planda «karşıtına dönüşme»yi bu basit örnekte görebiliriz.

Asalaklığın temelinde bu «karşıtına dönüşme» olgusunun olduğunu Lenin aşağıdaki pasajda yeterince açık söylüyor:

«Öte yandan, sözelimi Birleşik Devletler'in cumhuriyetçi burjuvazisinin, monarşist Japon ya da Alman burjuvazileriyle karşılaştırılması gösteriyor ki, emperyalist dönemde, en büyük siyasî fark, iyice azalmaktadır; bu da, genellikle önemsiz olduğu için değil, bütün bu durumlarda çok açık bir şekilde belirmiş asalak nitelikte bir burjuvazinin varlığından ötürü böyle olmaktadır.» (Lenin, a.g.e., s. 148, a.b.ç.).*

Ancak «karşıtına dönüşme»nin asıl önemli ve temel noktası bizzat kapitalist gelişimin kendisindedir. Kapitalizmin, kendisinin tarihen meşru ve zorunlu kabul edilmesi için öne sürdüğü tek gerçek temel olan üretici güçleri geliştirme fonksiyonu —kapitalist sınıfı tarihin bir döneminde gerçekten ilerici yapan bu misyon— burjuvazinin rantıye hale gelmeye başlamasıyla birlikte fiilen ondan uzaklaşmıştı. Ama hem bu sonuca yol açan ve hem de üretici güçlerdeki gelişimin artık kapitalist anlam ve biçimler içinde

*Fakat bu alıntıdan, metropol ülkelerdeki burjuvazinin kendi ülkesinde monarşist rejimler kurmaya yönelmesi gibi bir sonuç çıkarmak çok ters olur. Lenin monarşizmle varolan cumhuriyetçi rejimler arasında «siyasî fark»ın azaldığına işaret ediyor. Yani geniş yığınların siyasal eyleme etki yapabilme imkânlarını kendisinden önceki siyasal rejimlerle kıyaslanamayacak kadar yüksek düzeyde gerçekleştirmiş olan Cumhuriyet rejimi, —ve burjuva demokrasisi— bu niteliğini yitirmeye başlıyor ve rejimin kurumları biçim olarak muhafaza edilirken ve buna rağmen rejim giderek bir oligarşik yönetime dönüşüyor (monarşiye benziyor).

Emperyalizm belli tarihî koşullarda egemenlik eğilimini siyasal yapıda yerleştirebilmek için feodalizmden «ödünc alınmış» uygulamaları kullandı. Ama gerek metropoldeki demokrasi deneylerinden ve gerekse çağdaş teknolojik, ekonomik imkânların, «demokrasi»leri istenen biçimde kullanma, onu oligarşik bir işleyişin araçları haline getirme yolunda sunduğu fırsatlardan güç kazanarak, hiyerarşik toplum biçimine en uyumlu siyasal düzenin işte bu «demokratik düzen»ler olduğunu gördü. «Demokrasi», tarihî evrimi içinde bu «en yüksek aşamasına» ulaşmıştır.

ABD'nin G. Amerika'da ve Afrika'da şu son zamanlardaki eylemi; başa geçirdiği Şili diktatörlüğüne yaptığı azarlamalar, Rodezya ve Güney Afrika'daki ince politik operasyonlara girişmesi üzerinde dikkatle durmak bütün bu yukarıda yazılanları kolayca açıklar. Aynı şey 12 Mart dönemi içinde Türkiye'de demokrasi meleği gibi bir imaj yaratabilmiş olan AET için de o kadar doğrudur.

sürmesini açıkça olumsuzlayan nesnel temeller, bizzat üretim olgusunun kendisinde ortaya çıkmıştır. Yani kapitalist sınıfın kurulmasını mümkün kılan üretici güçler gelişimi, bir noktadan sonra bu gelişime kapitalizmin verdiği biçimleri ve amacı (yönü) kökten geçersiz kılan bir niteliğe erişmiştir.

Bu, yalnızca üretimin toplumsal karakteriyle üretici güçlere sahip olmanın bireysel oluşu arasındaki çelişkinin had safhaya gelişi, apaçık gözükmesi demek değildir. Kaldı ki Marksizm, toplumsallıkla bireysel çelişkisini değil, üretici güçlerin sosyalistçe kullanımı —ya da sahip olunması— ile kapitalist biçimde kullanım —ya da sahip olma— arasındaki niteliksel farktan söz eder. Toplumsallaşma, sosyalizmin ön koşuludur, kendisi değil. Aynı dilin kavramlarıyla konuşursak, sosyalizasyon sosyalizm değildir demek gerekir. Tıpkı bireysel mülkiyetin —sahip oluşun— kapitalist mülkiyet olmadığı gibi. Marx'ın şu kısa cümlesini vermekle yetinelim:

«İster bilim, ister maddi zenginlik sözkonusu olsun, 'kapitalist biçimde' sahip oluşla, 'kişisel biçimde' sahip oluş birbirinden tamamiyle farklı şeylerdir.» (K. Marx, a.g.e., 1-2, s. 33, a.b.ç.)

«Kendi karşıtına dönüşme» olayının nesnel temeli, üretici güçlerdeki gelişimin gösterdiği potansiyel imkânların; kapitalist sınıfın varlık nedenini ve onun belli tarihî dönemlerde üretici güçlere verdiği kapitalist biçimleri aşan, olumsuzlayan nitelikte olmasıdır dedik.

Üretici güçlerdeki gelişim, üretimi o düzeyde artırmıştır ki, kapitalistlerin onca frenleme çabalarına rağmen yaratılan bu toplam ürünün, kapitalist ölçülere uyumlu tüketimi artık mümkün değildir. Bunun içindir ki birim emperyalist düzenler —az önce C. Rhodes'in anlattığı gibi— fabrikalarının ve madenlerinin ürünlerini, «kendi alanları» —yani kapitalist ilişkilerin hüküm sürdüğü metropoller— dışına akıtırarak tüketmeye, giderek daha fazla ihtiyaç duyar olmuşlardır. Emperyalistler arası savaşın sömürgeler —kendi denetimlerindeki dış pazar— üzerine çıkması bu yüzdendir. Sermaye ihracı, yani «kendi alanı»na yatırılmayan sermayelerin dışarıya akıtılması, sırf yüksek kâr güdüsüyle açıklanamaz. Bu «ihraç», ihraç edilen ülkeyi metropol denetimine almakta hayli etkili bir araç olmuşsa da; asıl olarak metropollerde yatırıma sokulması «toplumsal sorun»u daha da ağırlaştıracağı için başvurulmuştur. Tarihî zıtlık şuradadır ki, bir zamanlar kendi ülkesine kapitalizmi yerleştirmek için başlıca silâhı yatırım yapmak olan sınıf, bu silâhı ile feodal düzeni yıktı. Şimdi bu silâhının «kendi ülkesi»ndeki «kendi toplumsal düzeni»nin yıkıcısı haline gelebildiğini görmektedir. Üstelik tetiği kendi elinde olan bir silâhtır bu. Lenin'e söylemediği sözleri «söyleten» ve sonra onu «bilimsel olmamakla» suçlayan A. Emmanuel gibi-

Birikim 21/26

leri, sermaye ihracı olgusuyla Lenin'in anlatmak istediği şeyi anlamak yeteneğinden yoksun bir takım sofistlerdir ve tüm sofistler gibi eğitimle elde edilmiş bir cehaletin temsilcileridir.

Sermaye ihracını Lenin, «asalaklığın» da kanıtı olarak verir. Ve gerçekten de kapitalizmin o tarihî dönemde kendi «beka»sı için yöneldiği bu «çare», onu asalak hale getiren, yani sınıf olarak vaktiyle sahip bulunduğu yaratıcı, aktif niteliklerini körelten, yokeden bir etken olmuştur. «İhraç», daha fazla kâr getirmiyormuş... Bu elbette özellikle ihraç edilen ülke için asıl ilgi noktasıdır, ama biz bunun bizzat emperyalist sistemin odağında yol açtığı toplumsal değişime, özel olarak burjuvazinin niteliğinde yol açtığı değişime dikkati çekiyoruz.

İçinde yaşadığımız dönemde ortaya çıkan yepyeni ve nitelikçe son derece değişik üretici güç gelişimleri, sözkonusu üretim artışına yeni bir sıçrama yaptıracak niteliktedir. Bugün bu gelişimler kapitalist biçimler altında gerçek potansiyellerinin pek azını gösterebiliyorken bile, varolan kapitalist toplum, çareyi tam bir tüketim, ne için, neden olduğuna bakılmaksızın tüketmek üzerine inşa edilmiş salt bir israf ekonomisi, daha doğrusu israf ve tüketmeye dayandırılmış bir düzen oluşturmakta buluyor. Bugün metropollerde toplumsal düzen, tek bireyinden bütün kurumlarına kadar bu işleyişin ideolojik-politik-toplumsal normlarına göre seferber edilmektedir.

«Bugün» üzerinde daha sonra genişliğine duracağız. Ama «bugün»ün manzarası, emperyalist döneme girildiği anda detaylarıyla olmasa bile ana hatlarıyla gözüküyordu.

Burjuva ekonomisi, ihtiyaca göre üretimden üretime göre ihtiyaç yaratmaya dönüşmüştür.

Bir toplumsal faaliyet olan üretim faaliyeti doğal-organik hayatın ihtiyaçlarını temin etmek için yapılır. Başlangıçtan bu yana onun aslı gerekçesi budur. Toplam üretimin toplam ihtiyaca yetmediği tarihî dönemlerde ekonomik düzenler kendi yasaları içinde bir işleyiş kurdular. Burjuvaziye gelinceye kadar bütün egemen sınıfların üretim dışı oldukları, ama **üretimden daha çok, en çok pay almak hangi araçları gerektiriyorsa o araçlara sahip oldukları için;** bu araçları temsil ettikleri için egemen sınıf olduklarını söylemeliyiz. Sanayi devrimiyle teşekkül eden modern burjuvazi bu egemen sınıfların aksine bizzat üretim faaliyetinin içinden doğdu. Ve sanayi devrimi toplam üretimi toplam ihtiyacın üzerine çıkarma imkânlarını veriyordu. Burjuvazi verili tarihî koşullar içinde bu imkânı gerçekleştirmenin öncüsü oldu.

Çok geçmeden ilkin başlıca kapitalist ülkelerde, daha sonra kıta ve dünya çapında, geçmişteki gibi «kıtlık»tan değil, aksine üretim fazlasından doğan krizler görüldü. İlk krizler bile burjuvazinin üzerine aldığı «misyon»un gerçekleştirebilir hale geldiğini gösterdi.

Ama bugün somut hayatımızda bu manzara-

yı tümüyle göremiyorsak, nedeni, bize bütün bu manzarayı vaadeden üretici güçlerin haldeki imkânlarının kapitalist biçimler altında son derece kısıtlandığıdır.

Ama hedef nesnel olarak aşılmıştır. Doğal-organik hayatın isteklerini karşılama imkânları, bunun nesnel temeli artık gerçekleşmiştir. Ve bu noktaya kadar ki bütün bir tarihî süreç, öylesine bir sonuç vermiştir ki; doğal-organik ihtiyaçlarımızın temini, adeta ilk insanın doğada hazır bulduğu ürünleri yalnızca almak ve kullanmaktan ibaret olan eylemi kadar basit bir eylemi gerektirecek hale gelmiştir. Ama çok başka, çok üstün bir biçimde. O zaman bütün bir insan hayatını dolduran bu eylem, artık son derece kısılmış bir sürenin konusudur. Doğal-organik ihtiyaçları temin eylemi, artık hayatımızın küçük bir parçasını oluşturur haldedir. Ve yine tıpkı o ilk zamanlardaki gibi doğa bu imkânları bize vermektedir. Ama şimdi bu doğa, insana göre düzenlenmiş olan ve kendi kendisine hiçbir zaman varamayacağı biçimleri almış, kendi doğal gelişmesi içinde böylesine kararlı ve etkin nitelikler toplamı olarak yaratamayacağı yeni şekillenmelerden ibaret, bunlarla belirlenen bir doğadır.

İnsan, bütün tarihi boyunca doğayı kendi ihtiyaçlarına en iyi cevap verecek biçimde değiştirmiştir. Ama bunu yaparken kendisini de değiştirdi. Ve biz bugün artık insan yalnızca doğal-organik bir varlık değildir diyoruz.

Şimdi burjuvazi bu devasa imkânların çarpık ve cılız ürünlerini, bütün bu biçimlere rağmen yine de geçmişle kıyaslanamayacak bir toplam oluşturan üretim sonuçlarını sunuyor. İnsan hayatının bütün anlamını ve amacını bu ürünlerden, sonuçlardan daha fazla yararlanmak olarak ilan ediyor. Haldeki kapitalist toplumun temel değeri budur. Oysa insanlık, yararlanma için giriştiği tarihî eylemin bir döneminde yalnızca bu amacını bütün boyutlarıyla gerçekleştirmekle kalmamış, aynı zamanda kendisini bütün doğal-toplumsal süreçlere etkin, yapıcı ve yaratıcı olarak katacak hale getirmiştir. Bunun nesnel temellerini oluşturmuştur.

Burjuvazi işte bu sonucu önlemek için «kendi karşıtına dönüşmekte»dir. Bir bölümü ile bu kendi karşıtının —feodallerin— pasif unsurlarına benzer hale gelerek —rantıyeleşerek—; bir diğer bölümü ile tıpkı burjuvaziye karşı en azından «doğal yöneticilik hakkı» iddiasıyla direnen feodal seçkinler gibi, egemenlik hakkı ve görevini ileri sürerek, böylesi bir hak ve görevin mutluluğuna inanarak ya da inandırarak. Emperyalist burjuvazinin «egemenlik eğilimi» feodal kökenlidir ve gericiştir, çünkü yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi böylesi bir eğilimi kesin reddeden nesnel koşullar artık vardır ve günbegün de olgunlaşmaktadır.

Bir önceki paragrafın son iki cümlesinin nasıl bir ayrım tekabül ettiğini, sorunun asıl kaynağının burada olduğunu aşağıdaki alıntıyı oku-

Birikim 21/27

duğumuzda anlayacağız. Bu alıntıda Lenin, «Alman emperyalizminin çöşkun hayranı» Schulze-Gaevernitz'in, savunduğu sisteme bir çıkış yolu bulunduğuna inanarak yaptığı «haykırışı» naklediyor:

«Alman bankalarının yönetimi, kesin olarak, sayıları bir düzineyi geçmeyen kimselerin eline öylesine bırakılmıştır ki, bugün, bunların çalışmaları, kamu yararı yönünden kabinedeki bakanların çoğundan daha önemlidir.» (Bankacıların, bakanların, sanayicilerin, rantıye kişilerin 'içiçe' kenetlenmesi burda sessizce geçirtiliyor.) ... 'Söz konusu gelişme eğilimlerinin sonuçlandığını düşünelim: ulusun nakdi sermayesi bankalarda toplanmış olacak; bankalar kendi aralarında bir kartel halinde toplanacak, ulusun yatırım sermayesi menkul kıymetler halinde akmaya başlayacak. Ve o zaman Saint-Simon'un deha dolu sözleri gerçekleşecek: 'İktisadî ilişkilerin tek bir düzene uymaksızın geliştiği gerçeğine dayanan bugünkü üretim anarşisi, yerini, bir üretim örgütlenmesine bırakmak zorundadır. Üretimin evrimi artık birbirinden bağımsız ve insanın iktisadî gereksinmelerini bilmeyen girişimcilerin eseri olmaktan çıkacak, toplumsal bir kurum tarafından yönetilmeye başlanacaktır. Geniş toplumsal ekonomi alanını daha yüksek bir açıdan görmeye yetenekli olan merkezi idare yetkilileri, onu, bütün toplumun yararına olacak şekilde ayarlayacak, üretim araçlarını uzman ellere teslim edecek, özellikle üretim ile tüketim arasında sürekli bir uyum bulunmasını gözetecektir. Görevleri arasında iktisadî çalışmanın örgütlenmesi de bulunan kurumlar, şimdiden vardır: bankalar. Gerçi bu sözlerin gerçekleşme durumundan henüz uzaktayız, ama gidiş bu yöndedir; bu, marksizmdir, Marx'ın belirttiğinden ayrı, ama yalnız biçimi ayrı.'» (Schulze-Gaevernitz'den alıntı. Aktaran Lenin, a.g.e., s. 150-151).

Schulze-Gaevernitz düzenlenmiş bir toplum, «üretim ile tüketim arasında sürekli bir uyum» sağlayan, «üretim araçlarını uzman ellere teslim eden» ve kamu yararının «bir düzineyi geçmeyen kimseler»ce gerçekleştirildiği bir toplumu anlatıyor. Bunun ise ancak Saint-Simon türünden bir «sosyalist»in şikâyetlerini önleyen ve bu tip «sosyalist»lerin «kehanet»lerine uyan bir toplum olduğunu söylüyor. Bu toplumun asalaklaşmasının adeta temel kurumu, örgütü olan bankalara istisnâ bir değer, bir yönlendirici görev verilerek işleyeceğini de ekliyor. Saint-Simon türü sosyalistler S. Gaevernitz'in çizdiği bu manzaraya pek ses çıkaramazlar, hattâ onaylarlar.

Ama Lenin, S. Gaevernitz'in, büyük bir utanmazlıkla bu toplum modelini özünde Marx'ın da

kabul ettiğini ifade eden sözleriyle alay ediyor. Ve böyle bir şeyi kabul etmenin «Marx'ın o eksiksiz, bilimsel tahlillerinden... bir adım geri gitmek» olduğunu söylüyor.

Bir avuç adamın yöneticiliğine, yönlendiriciliğine bırakılmış «düzenli» bir topluma sosyalist demek, sosyalizmin özünü inkârdır. Birtakım iyi niyetli, seçkin adamın diğer insanları kuzular gibi yönettiği bir toplum Saint-Simon'un hayali olabilir ama bir Marksist'in asla.

Burjuvazinin dizginleri kendi elinde olan ve sınıfsal varoluşunu garantiye alan bir düzenlemeden herhangi bir şikâyeti yok. Onun toplumsal gelişimin bu evresinde talep ettiği tek şey, egemenlik hakkıdır, yönlendirici mekanizmaları el altında tutmaktır ve daha toplu bir ifadeyle söylersek, bütün toplumsal faaliyetleri yönlendirmek demek olan siyasal egemenliğini, bu «hak»ı korumaktır. Büyük bölümü rantıyeleşen, asalaklaşan burjuvazi yine kendi içinden çıkan bir avuç seçkin mensubu ile varolan durumunu devam ettirmek istemektedir. Yani, büyük çoğunluğuyla asalaklaşmış bir egemen sınıfın, bu haliyle sahip olduğu değerleri, ideolojiyi şu ya da bu araçlar eliyle tüm topluma yaygınlaştırarak biçimlendirilen bir asalak topluma geçilme amaç.

Böyle bir topluma geçilmesini önleyecek yegâne toplumsal güç, yalnızca genel olarak burjuvaziye ve onun haldeki durumuna değil; özünde kapitalist toplum biçimine ve hele onun şimdi içine girdiği asalak yapıya karşı olan; ve bu yapı yerine çağdaş üretici güçlerin tüm imkânları ile seferber edildiği yeni, nitelikçe üstün bir toplum biçimini kuracak bilince sahip olan işçi sınıfıdır.

Dolayısıyla işçi sınıfı, kendiliğinden bilinciyle değil; sosyalist toplumun yaratıcısı, yapıcısı olarak; bu niteliklerin —sözde değil— fiilen gerektirdiği fonksiyonları yerine getirecek bir bilinçle, sosyalist bilinçle donanmış olarak, onu bu duruma getirecek ideolojik-politik süreçlerden geçmiş olarak bu tarihi görevi «koşacaktır».

Ama işçi sınıfının devrimci görevini ve bilincini çok değişik bir biçimde anlayan ve bu anlayışla ancak oportunist sıfatına hak kazanacak olanlar, işçi sınıfı hareketine egemen olurlarsa, bu tarihi görev, Lenin'in deyişiyle «oportunist çıbanın iyileşmesine» kadar ertelenmiş olur.

Fakat bu ertelenme, asalaklığın daha da yaygınlaştığı bir toplumsal süreç içinde giderek bir çürümeye yol açacaktır.

Bir toplumsal sistemin çürümesi, onu devrimci bir değişime götürecek nesnel temellerden hareket eden bir toplumsal güç ortada yoksa; ya da bu potansiyele sahip güçler harekete geçme imkânlarını şu ya da bu biçimde kullanamaz hale gelmişlerse olur. Serfler, uzun bir tarih dönemi boyunca bir dizi isyan hareketine girişmelerine rağmen feodal düzeni yıkamadılar. Onun yerine ondan nitelikçe üstün bir toplum düzenini kuramadılar. Bu nesnel temeller yoktu; ve bu

Birikim 21/28

nesnel temeller feodal düzenin bağrında oluştuğunda, bunlardan yola çıkan toplumsal güç, serfler değil, burjuvazi idi.»

Kapitalist toplum düzeninin işleyişinde egemen sınıf burjuvazinin tamamen karşısında bir nesnel konuma sahip olan işçi sınıfı, —ki buraya kadar o feodallerin sınıf karşıtı serflere benzer— bu konumundan ötürü burjuvazi ile bir sınıf çatışmasını sürdürür. Bu niteliğiyle işçi sınıfının en yüksek eylemi ancak bir isyan olabilir, devrim değil. Ama ne zaman ki burjuvaziye egemen sınıf olma imkânını hazırlayan üretici güçlerdeki gelişimin, bütün boyutlarıyla değil ancak kapitalist biçimler altında, kısıtlanarak kendini göstermeye zorlandığının bilincine varılır, —ki bu bilinç Lenin'in ısrarla vurguladığı gibi haldeki sınıf ilişkileri alanının verdiği bilgiyle değil, bütün toplumsal faaliyet alanlarının, bu alanlara ilişkin tüm bilimsel bilgilerin ortaklaşa katkısıyla oluşturulmuş bir bilinçtir ve bu niteliğiyle de özel bir bilimdir— işte o zaman, yalnızca burjuvazinin varlığına değil, bütün kapitalist toplum biçimine karşı olan ve bununla kalmayarak kısıtlanmış üretici güçlerin tüm potansiyel imkânlarını seferber ederek yeni bir toplum biçimini kuracak, onun yapıcısı ve yönlendiricisi olacak bir sosyalist hareket doğar.

İşte ancak bu kapsamda bir hareket, egemenliğini hâlâ sürdürmeye kararlı olan asalaklaşmış burjuvazinin sıkı sıkıya sarıldığı kapitalist toplumdan yeni bir toplum yaratabilir ve böyle

*Tarih, bize çürüyerek yok olan bir dizi «uygarlık» dan sözeder. Antik Yunan, Roma ve Mısır ilk akla gelenler. Bunlar sınıflı toplumlardı ama kendi içlerinde köleci toplumu aşan bir toplum biçimine temel olacak nesnel koşullar oluşmadığı ve dolayısıyla bu nesnel temelden hareket eden bir devrimci potansiyel oluşmadığı için, en yüksek aşamalarına varıldıktan sonra çürüyüp gittiler. Eğer cançekişirken başka güçler gelip son «ölüm vuruşu»nu yaptıktan sonra, aynı alan üzerinde bir diğer toplum örgütlenmesi kurdularsa bu, elbette ki «köleci sistemin bağrında» teşekkül etmiş sayılamaz.

Uygarlıkların, yerlerini daha üstün bir uygarlığa —bir toplum biçimine— bırakmadan çöküp gidişi; Türkiye Sosyalist hareketinin gerçekten özgün bir kişisi olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın adeta özel önemle eğildiği bir konudur. Kıvılcımlı'nın ünlü «Tarih Tezleri» sırf bu amaçla oluşturulmuştur denebilir.

Kıvılcımlı'nın tezleri —en azından— bir toplumun sırayla belli aşamalardan geçeceği gibi anlaşılan şematik yorumun dışındadır.

Bu dergide Kıvılcımlı'nın bu gerçekten ilginç ve önemli çalışması değil, bu çalışmasında kullandığı yöntemin Hegelci idealist niteliği eleştirildi ve varlığı sonuçların bu yöntem kayması yüzünden kabul edilmediği belirtildi. Ama yeniden işaret edelim ki Kıvılcımlı'nın eğildiği sorunlar Marksist tarih biliminin mutlaka daha yoğun ele alması gereken sorunlardır ve bugün de bu sorunlar bize hayli zengin teorik malzeme sağlayacak gibi gözükmektedir.

lece kendi haline bırakıldığında çürüyecek bir toplumsal yapı bu sonuca varmadan yeni ve üstün bir aşamaya geçer.

O halde işçi sınıfının bizzatıhi varlığı ve kapitalist toplumun zaten reddetmediği kurumlar içinde kendisi için örgütlenmiş olması, onun devrim yapmasının ve dolayısıyla çürümeyi önlemesinin bir garantisi değildir. Sosyalist bilince sahip olmadıkça işçi sınıfı, onu diğer sınıflardan ayıran bir «Çin seddi» olmadığı için genel çürümenin kendisine de bulaşmasını önleyemez. Çürüme süreci çöküş krizlerini de içerdiği için bu evrelerde o belki isyan denilebilecek eylemlere de girebilir ama bu parlayıp sönen pleb ayaklanmalarından daha üst bir sonuç getirmez.

Şunu gördük ki, bu bilinç olmaksızın işçi sınıfının devrimci eylemi mümkün değildir. Ve bu bilinç olmazsa, çağdaş üretici güçlerin engin imkânlarına rağmen ancak ürün artışlarından ibaret olan kapitalist gelişimin, asalaklaştırıcı, çürütücü toplumsal etkileri sonucu işçi sınıfı da dahil tüm toplum tarihi gelişimin kenarda bırakacağı ölü sular haline gelir ve bu durumuyla o ancak başkaları tarafından kurtarılabilecek bir şeydir artık.

İşçi sınıfı hareketi için böyle bir «kader» mümkün müdür?

Lenin oportünizmden kurtulamadıkça böyle bir «kader»in imkân dahilinde olduğunu eserinin birçok yerinde belirtir. Örneğin:

«Oportünizm, bugün 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de olduğu gibi, on yıllar boyunca bir ülkenin işçi hareketi içinde tamamıyla zafer kazanamaz. Ancak, şu da var ki, bir dizi ülkede tam olgun bir hale gelmiştir; sosyal-şovenizm biçimi altında burjuva politikasıyla her noktada kaynaşarak olgunluk dönemini de aşmış ve «çürümüştür.» (Lenin, a.g.e., s. 128, a.b.c.).

Yorum getirmeyecek kadar açık sözler. Daha da açığını, az önce bir vesileyle nakletmemize rağmen bir kez daha vermekte yarar var:

«... L. Martov gibi bazı yazarlar, işçi sınıfı hareketi içinde, emperyalizm ve oportünizm arasındaki bağlantıyı —günümüzün özellikle göze çarpan bir gerçeğidir bu— şöyle bir 'ismarlama iyimserlik'le, (Kautsky ve Huysmans zihniyetiyle hareket ederek), bir kenara itmek istiyorlar: oportünizmin artmasına yol açan şey, ilerleyen kapitalizm olsaydı ya da oportünizme eğilimli olanlar en iyi ücret alan işçiler olsalardı, o zaman, kapitalizme karşı olanların davaları umutsuz birer dava olurdu. Böyle bir 'iyimserlik' tuzakına düşmemek gerek: oportünist açıdan bir iyimserliktir bu, oportünizmi gizlemeye yarayan bir iyimserlik.» (Lenin, a.g.e., s. 148-149).

Emperyalizmin çürüten, can çekişen bir ka-

Birikim 21/29

pitalizm olduğu yolundaki Leninist yargının, «bir-takım ortodoks»ların sandığı gibi, devrimci hareketin ve işçi sınıfı hareketinin işini hayli kolaylaştırıcı bir yanı kesinlikle yoktur. Aksine bu Leninist yargı kapsamı alabildiğine geniş, alabildiğine çok yönlü bir görevler manzumesi sunuyor.

Devrim, basit, tek yönlü bir eylem değil. Bu, sözde hemen herkesin onayladığı bir vecize. Ama önümüzdeki devrimin bizi hangi sorunların üstesinden gelmeye mecbur bıraktığını soğukkanlıca incelediğimizde, bu görevin karmaşık yapısına eğildiğimizde, eğer üstünkörü yargılarımızı sarsan gerçekliklerle karşılaşsak bunlardan, bu gerçeklikten kaçmak yolunu tutmayacağız. Bir Marksist işte tam da böylesi gerçeklikleri değiştirmek işini üstlenen, bu görünen gerçeklikler altında yeni, devrimci bir potansiyel yattığını görüp bunu harekete geçiren bir eylemin takipçisi değil de nedir? Kaldı ki, içinde yaşadığımız dönem bize bu tip «gerçeklik»leri değiştirmek yolunda raslanmadık imkânları bu değiştirme eylemimizin nesnel araçlarını, temellerini sunmaktadır.

Bunları görmek için 1945 sonrası dönemin üretici güçler gelişmesi alanında gösterdiği nitelikçe çok değişik manzarayı inceleyeceğiz.

1945 SONRASINDA TOPLUMSAL ÜRETİCİ GÜÇLERDE MEYDANA GELEN NİTELİKSEL GELİŞMELER

Bu döneme gelinceye kadar üretici güçlerde meydana gelen gelişmelerin ortak niteliği olarak, bunların insan elinin, «el» ile ifade edilen fizik güç ve hünerin yerine geçtiğini söyleyebiliriz.

Eğer bu dönem içinde üretici güçlerde meydana gelen gelişmeleri, üretim araçlarında simgelersek, bu araçlar için ya «elin uzantısı» ya da «elin yerine geçen» deyimini kullanmak gerekecektir.

İşte, 1945 dönemini karakterize eden üretici güç gelişimleri için bu deyim artık kullanamayız. Bu deyim ve onun ifade ettiği nitelik artık aşılmıştır. Çünkü 1945 sonrasının araçları artık elin değil, beynin uzantısıdır, el hünerinin değil, zihni fonksiyonların yerini almıştır. Fark, nitelikseldir.

1945 sonrasının doğrudan doğruya bu niteliği atfedemeyeceğimiz gelişmeleri, ya şu yukarıdaki niteliğe sahip araçların varlığıyla rüşeym halinden gelişkin hale varmışlardır, ya da ancak bu araçların varlığı sayesinde biçimlendirilebilmişlerdir. Haberleşme-iletim araçlarında meydana gelen gelişmeler —telekomünikasyon ve uzay çalışmaları— nükleer güçlerin keşfi, organ nakilleri... bunlardan başlıcalarıdır.

Üzerinde en fazla duracağımız bu temel önemde olan gelişme, beynin uzantısı ya da zihni fonksiyonları doğrudan yerine getiren bir araç olan bilgisayarların, bilgi işlem makinalarının ortaya çıkışıdır. Hemen belirtelim ki, bu araçlar, insana özgü olan zihni fonksiyonların birini ya da bir kısmını yerine getirebilecek niteliktedirler.

Bu araçlar, kapitalist isterlere uyarlı olarak biçimlendirildikleri, bu anlayışın alanı içinde işlerliğe sokuldukları halde bile çok geçmeden bizzat geleneksel üretim alanında öylesine değişikliklere yol açtılar ki artık makinaları denetlemek görevinin de bu araçlarca yürütülebildiği «insansız» işletmelere geçme devrinin başladığını söyleyebiliyoruz. Hesaplama, muhasebe ve kayıt işlemleri, dağınık iş kollarının organizasyonu gibi kafa emeğinin özel türlerine dayalı işler, hızla bu araçların kullanıldığı alanlar haline geliyor ve geçmişte bu işler için istihdam edilen hayli kabarıklık sayıda insana artık ihtiyaç duyulmuyor.

Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi bu hiç de azımsanmayacak sonuçlar, sözkonusu araçların kapitalist biçimde kullanımının, kapitalist işletmelerin isterlerine, bu dar alana hizmet edecek biçimde kullanımlarının ürünüdür.

Oysa biliyoruz ki özellikle bir dönemden beri burjuvazi üretici güçlerin mümkün tüm potansiyellerini değil, ancak bir kısmını ve onu da kendi kapitalist ölçülerinde —güya toplum için— harekete geçirmektedir. Dolayısıyla bu üretici güçlerin gerçek potansiyellerinin ne olduğunu somut pratikte göremiyoruz.*

Yeni üretici güçlerin, özel olarak bilimsel teknik gelişmelerin gerçek potansiyellerinden haberi olmayan ve bu gelişmelerin ancak metaya dönüşebilecek sonuçlarıyla ilgilenen burjuvazi, bütün toplumsal üretici güç gelişmelerini yalnızca bu amaç için kullanır. Bu aslı amaca bir dönemden beri kendi egemenlik durumunu her şeye rağmen korumak olan bir amaç daha eklediğini de ilâve edelim.

Bırakınız belli bir bilimsel icatın hangi toplumsal alanlar için yararlı olacağını; bu icadın nasıl meta üretebileceği konusunda bile sözü edilir sistemli bir bilgiye sahip olmayan burju-

*Hemen belirtelim ki kapitalizmin yaptığı bu kısıtlama, teknik ve bilimsel buluşların hemen hizmete sokulmayışlarından, geciktirilmesinden ötürü doğan, zaman kaybıyla ifade edilen bir kısıtlama değildir. Bu tip uygulamaların çoğu kez rasyonel gerekçeleri olabilir ve bunu bir sosyalist ekonomi de yapabilir.

«Kısıtlama» sorunu, her zaman özlenle belirttiğimiz gibi bir imkânın veya imkânların gerçekleşmesini önlemekten doğar. Örneğin bir bilimsel icat, birçok kullanım alanı varken ve bunun yanında üretim dışı sayılan alanlarda da bir dizi «iyileştirici» değişime yol açabilecekken, ancak belli kullanım alanlarına hapsediliyorsa gerçek bir kısıtlama ile karşı karşıyayız demektir. Bu tip uygulama, üretimi kısma gibi sonucunu niceliksel olan uygulamalardan bile farklıdır.

Birlikim 21/30

vazi,* sırf sermaye sahibi olduğu için, sırf ekonomik güce sahip olduğu için, bütün üretici güçleri istediği gibi yönlendirmekte, onların alacağı biçimleri tayin etmektedir.

Toplumun çok büyük kısmı bilimsel icatları ancak metaya dönüştükleri zaman görürler. Ve sanılır ki bu icat, ancak bu biçimde «toplumun hizmetine» sunulabilir, ancak bu alanda bir kullanım imkânı vardır.

Ama bu kapitalist biçimleri, olağan biçimler sayan bir yanılsamanın ürünüdür. Ayrıca birçok bilimsel icat, sırf meta haline dönüştürülemeyecek yani sürekli bir satış konusu olamayacak alanlara özgü olduğu için toplumsal hayatımıza girmez. Kısıtlama işte buralardadır asıl.

Eğer bugün, beynin uzantısı olan araçları toplumsal hayatımızda göremiyorsak ya da bu araçların ancak kırpıntıları diyebileceğimiz şeyleri —basit hesap makinaları v.s.— görüyorsak bir nedeni budur. Ana dalganın uzak kıyıya yansımalarıdır, gördüklerimiz.

Ama asıl neden bu değildir. Bu araçlar, varolan toplum yapısını, hiyerarşik yapıların tümünü en derin yerinden sarsan imkânlarla sahip oldukları, insanların önüne buradan başlayan yepyeni ufuklar açabilecek nitelikte oldukları için; egemen sınıf ancak «toplum üzerindeki» kurumlara, özellikle sistemin devamını sağlayan kurumlara tahsis edilmiş araçlar olarak tutuyor onları, bu amaca göre biçimlendiriyor. Bugün en gelişkin bilgisayarlar, bilgisayar sistemleri devletin; ordu, polis ve istihbarat kurumlarının elindedir. Ayrıca ekonomiyi düzenleyen özel ya da kamu (devlet) kuruluşlarının elindedir. Ve bunlar çağdaş teknolojinin, bilimin son derece geliştirdiği bilgi toplama, haber alma aygıtlarıyla desteklenmekte ve her ikisi olağanüstü genişlikte ve çeşitlilikte bilgiyi sürekli kullanıma hazır tutmakta, işlemekte ve gereğinde kullanmaktadır.

Hiçbir egemen sınıf, böylesi bir araca sahip

*Aşağıdaki alıntının bir bölümünü daha önce nakletmiştik. Konumuzla ilgili olduğu için metni olduğu gibi veriyoruz.

«Kapitalist, bilim için, genel olarak, hiçbir masraf yapmaz; ama bu onun bilimden yararlanmasına engel değildir. Başkalarının emeği gibi, bir başkasına ait bilim de sermayeye bağlanır. İster bilim ister maddî zenginlik söz konusu olsun, «kapitalist biçimde» sahip oluşla «kişisel biçimde» sahip oluş birbirinden tamamiyle farklı şeylerdir. Bizzat Dr. Ure, makine kullanan pek sevgili fabrikatörlerinin mekanik konusundaki kaba cehaletlerinden yakınıyordu; kimya endüstrisinde faaliyet gösteren İngiliz fabrikatörlerinin kimya alanındaki hayret edilecek bilgisizlikleri üzerine Liebig'in söyleyeceği çok şey vardır.» (K. Marx, *Kapital*, 1-2, Odak Yayınları, s. 33, a.b.ç.).

olamamıştı. Geçmişin en gelişkin polis-istihbarat şebekesine sahip yönetimleri, tüm toplumun her türlü faaliyetini izlemek ve bunların bilgisine sahip olmakta bugün varılan düzeyi hayal bile edememişti.

Ve bilgi edinme, kullanma açısından toplumun geniş çoğunluğu ile sistemin tepesindeki seçkin zümre arasındaki fark, hiçbir dönemde bu kadar çok, bu kadar niteliksel olmamıştı.

Evet, bilgisayar sistemlerinin, kapitalist amaçlara hizmet etmenin ötesinde bizzat kapitalist toplum biçiminin korunması için kullanılması, bu amaca göre biçimlendirilip, bu amaca koşulmuş kurumların tekeline tutulması işte bu sonuçları getirmiştir.

Ama bu kullanım biçimi bize bilgisayar dediğimiz aracın «özünü» nesnel imkânlarını unutturmamalıdır. Vahim bir yanılgı olur bu. Çünkü bugüne kadar yapılmış araçlar içinde her şeyiyle toplumsal olarak niteleyebileceğimiz yegâne araçtır o. Çünkü mekanik yapısında hiçbir ayıracılık taşımayan ama, malzemesi bilgi olan bir araçtır ve bilgi tam anlamıyla insana özgü, tam anlamıyla toplumsal, tam anlamıyla tarihî bir üründür. Ve mülkiyet konusu olamayan, «tüketim konusu» olamayan tek şeydir.

Bunlar belki de konunun «edebiyat tarafı»dır. O halde bu araçların toplum yapısı üzerinde gerçekleştireceği büyük devrimci oluşumlardan söz edelim.

Bilgisayar sistemleri, çağımızda son derece gelişkin hale gelmiş olan haberleşme-iletim araçları ile birlikte kullanıldığında, yani örneğin bir telefon şebekesi gibi her bireyin kolayca kullanabilmesine imkân tanıyan bir organizasyon içine yerleştirildiğinde, böyle bir işleyiş kurulduğunda, insanlığın bütün bilgi hazinesi tüm ergin bireylerin kullanımına açılmış olur.

Böyle bir imkân, bugün bile vardır ve yarıncı çok daha yetkin hale getirilebilir.

Öte yandan aynı araçlar üretim alanlarında işçinin yaptığı basit mekanik işlemleri ve kontrol görevini de kısmen daha şimdiden yapar halde-dirler. Bu yola girildiğinde, basit ama son derece yıpratıcı olan ve insanın zihni fonksiyonlarını âdeta dumura uğratan niteliksiz iş-gücü eyleminden insanların kurtuluşu mümkün olacaktır.

İnsan artık onu istisnai yapan tek fonksiyonuna, yaratıcı zihni faaliyete yönelecektir. Bugün son derece az sayıda insana, «seçkin ve imtiyazlı bir zümre»ye ait olan bu fonksiyon, milyonların doğal eylem biçimi olacaktır.

Bu mümkün olacaktır. Çünkü bu sözünü ettiğimiz yapı bugüne kadar insanlar arasında kurulu en etkili ve kalıcı hiyerarşik düzeni —bilgi farkından doğan hiyerarşiyi, kafa-kol emeği farklılığından doğan hiyerarşiyi yıkacak nesnel temelleri, araçları bize vermektedir. Bu döneme kadar doğal yetenek farklarının da bir ölçüde neden olduğu bilgi düzeyleri arasındaki fark, ar-

Birlikim 21/31

tık aşılarak giderilmiş olacaktır.* Çünkü bu araçların «hafıza»larına kaydedilen bilgi yekûnu ve bu bilgilerin kendi içinde işlenmesi eyleminin hızı, hiç bir insanla kıyas edilemeyecek derecede yüksektir. Dolayısıyla insanlar, bu araçları kullanmasını öğrendikleri zaman, eşit düzeyde bilgiye sahip kişiler olacaklardır. Toplumsal-tarihi bir ürün olan bilgiye bırakınız kapitalistçe, bireysel biçimde bile sahip olunması artık nesnel olarak imkânsız olacaktır, toplumsal biçimde sahip olunacaktır artık.

O halde bu araçların en yaygın ve tüm topluma hasredilmiş biçimde kullanıma sokulmasıyla başlıca iki devrimci sonuç doğacaktır: İlkin, artık kol-gücü, el emeği ortadan kalkacaktır. İkincisi, insanlar arasında gerçek eşitliğin temeli olan fonksiyon eşitliği sağlanmış olacaktır. İnsanlar, en üst insanî fonksiyon olan zihni yaratımla uğraşır olacaklardır ve diğer eylem türlerini artık en geniş ölçüde denetleyebildikleri gelişkin araçları yönlendirerek yerine getireceklerdir. Marx'ın insanların yönetiminden araçların yönetimine geçiş dediği dönemdir bu.

«Kafa ve kol emeği arasındaki ayrıma kölece boyun eğme»nin artık sözkonusu olmadığı bir toplum geçilmiş olacaktır.**

Tarihte her toplum biçiminin bir de entelektüel hiyerarşisi vardır. Ve belki bir zümre bu hiyerarşinin en tepesinde, komuta yerinde, yani o toplum biçiminin bilgi anlayışına uyarlı olarak

*Kafa emeğini temsil edenlerin düzenli aralıklarla fabrikalara, tarlalara gidip birkaç saat «kol emeği» sarfetmeleri gibi biçimsel düzenlemelere artık gerek kalmayacaktır. Bu uygulama bir moral kazandırmanın ötesinde bir sonuç getirmez. Ve zaten böylesi uygulamalar sürekli olmaz, gün gelir ya yozlaşır ya da iyiden iyiye biçimselleşir. Kol emekçileri kafa emekçisi haline geliyor mu? Sorun budur. Kafa emekçileri kol emekçilerinin işini de yapıyor, güzel, ama asıl güzel olan kol emekçilerinin kafa emekçisinin işini yapmasıdır. Bu olmadıktan sonra, diğeri ancak bir iyiniyet gösterisi olur o kadar.

**Sosyalizmin gerçek niteliğini anlayabilmek için, A. Serafimoviç'in Lenin'e ait bir anısını nakledelim. Konu edebiyattır ama Lenin'in sözlerinde dile gelen amaç, soyut bir «edebiyat konusu» değildir. Proleter edebiyatının anlamını da açıklayıcıdır bu pasaj.

«Evet ülkemizde büyük bir örgütlenme faaliyeti var. Siz yazarlara gelince, sizler işçileri edebi çalışmalarınıza katılmaya alıstırmalısınız. Bunun için çok çaba sarfetmeli, işçinin her küçük girişimi büyük bir sevinçle karşılanmalı. Derginizde işçilerin yazıları da yayımlanıyor mu?» 'Fazla değil, Vladimir İliç. Bilgi ve kültür eksikliğini göz önüne almak gerekiyor.' Gülen gözlerle baktı bana:

'Ama bunun önemi yok. Yazmasını öğrenecekler ve olağanüstü bir edebiyatımız olacak. Dünyanın ilk proleter edebiyatı...' (Sanat ve Edebiyat, Payel Yayınevi, A. Serafimoviç'in bir anısı, s. 291-292, a.b.c.).

tesbit edilmiş olan «bilgi kaynağı»nın üzerinde otururlar. Ve onlar oradan ya varolan düzeni takdis eden ilâhî «bilgi»leri ya da «erişilmez derinlikteki», «bilim»in ürünlerini yayarlar. Feodalizmde ruhban zümresi, kapitalist düzende akademik kast* bu işi yapar. Her toplumda buna uyarlı «eğitim-öğrenim» mekanizmaları kurulmuştur. Bu mekanizma tüm toplumu kapsayacak biçimde geliştirildiğinde (çağımızdaki durum) görünüm, bilgi edinme fonksiyonunun alabildiğine halklaştırılması gibi gelebilir. Oysa hiyerarşi geçmişte hiç olmadığı kadar sağlam kuruludur. Ve bu hiyerarşi, sınıfsal hiyerarşiyle tam bir uyum halindedir.

Bugün kapitalist işletmelerin, tekellerin, uluslararası tekellerin yönetim kadrolarını oluşturanlar çoğu kez bizzat sermaye sahipleri değildir. Onlar hisse senetlerinin gelirleriyle yaşamakta, rantıye bir sınıf oluşturmaktadırlar çoğunlukla. Asıl yöneticiler, seçkin, eğitilmiş, tekel bürokratlarıdır, «iş adam»ları, «menejer»ler zümresidir. Bugün işçi sınıfının ve sosyalist hareketin karşısına düzen savunucusu olarak, sermayenin çıkarını ve «yaşama hakkı»nı öne sürerek çıkanlar, bunlardır. Ve bunlar çağımızın dev gelişmelerini varolan kapitalist (emperyalist) düzenin korunması adına biçimlendirenlerdir. Emperyalist sistemin hiyerarşik yapısının en üstünde fiilen oturanlar bunlardır. Eğitilmiş, seçilmiş, süzme bir kasttılar ve tüm toplumsal faaliyet alanlarına aynen yansımış hiyerarşik düzenin tepelerini tutmuşlardır.

Hiyerarşik yapının en altındadır işçi sınıfı. Ücret düzeyi, sosyal güvenlik imkânları onu belki «orta sınıf», düzeyinde bir tüketim imkânına erdirmişler. İşçilerin burjuvalaştığını söyleyenler de bunu kanıt gösteriyorlar.

Oysa işçi sınıfı geçmiştekinden çok daha fazla işçidir bugün. Tüketim düzeyi bir burjuva ölçütüdür. Hem de çürüme halinde bir burjuvazinin ölçüsü. Biz bu ölçüleri ta ne zaman reddettik ve şimdi daha çok reddetme gerekçesine sahibiz.

Bugün yerine getirdiği fonksiyonun alabildiğine yıpratıcı niteliğinden ötürü, bu yıpranmayı yıllar yılı yaşamasından ötürü, buna mecbur bırakıldığından ötürü o, toplumsal etkinliklere ka-

*Bu «akademik kast»ın ve ona bağımlı tutulmaya çalışılan aydın kadroların içinde hayli yoğun sayıda insanın, hem bu kast düzenine hem de içinde yer aldıkları toplum biçiminin tümüne karşı çıkışları bu genel kuralı değiştirmez. Çünkü «kast»ı oluşturmak sistemin bir gereğidir.

Fakat bilgi ve ona ilişkin süreçlerin toplumsal karakterine rağmen onu hâlâ bir zümrenin ayrıcalığı halinde tutmak keskin bir gelişki yaratıyor. Bu gelişkiyi hızla açığa çıkaran nesnel koşulların olduğu çağımızda güçlenen aydın hareketi, bu köklü gelişkinin toplumsal düzeye yansımalarıdır. Bu da buraya kadar anlattıklarımızı tümüyle doğrulayan bir olgudur.

tılmaktan nesnel olarak en yoksun sınıftır. Ve bir Marksist için de ölçü budur. Yerine getirmeye mecbur bırakıldığı fonksiyondan ötürü o ancak kendisine özel olarak hazırlanmış edebî, kültürel, toplumsal ve ekonomik tüketim nesnelerinden yararlandırılan bir sınıftır. Ona bir yığın muamelesi yapan, bir fizik güçten başka değer atfetmeyen,* ekonomizm uşaklarının, Marksizm tahripçilerinin yönetimindeki siyasal eylem alanları da bu sınıfa fiilen kapalıdır.

Bu bakımdan çağımızın «bilgisayarlarla simgelenen yeni üretici güçlerine en fazla sahip çıkma durumunda olan sınıf işçi sınıfıdır. Onu «kol emeği» olmanın tamamen köleleştirici, araçlaştıncı çemberinden kurtaracak imkânlar oluşmuştur. Yeni çağın devrimci bilinci bu yeni imkânı kapsar nitelikte olacaktır.

Şu anda bu imkân, emperyalist hiyerarşinin en tepesindekilerin elinde «esir»dir. Onlar tarafından, çürüten kapitalist toplum biçiminin ayakta tutulma mekanizmalarını oluşturmakta kullanılmaktadır. Ve bu amaca göre biçimlendirilmektedir.

Bu durum tarihen olağandır. Her yeni üretici güç gelişimi o anda varolan toplum biçiminin egemenlerine hizmet etmiş, onlara yararlı olmuştur bir zaman. Ama niteliği ile bu egemen sınıfların varlık nedenlerini olumsuzlayan üretici güçler, bir dönem sonra egemen sınıfı ve onunla birlikte bütün eskiyen toplum biçimini yıkıp, yerine yeni bir toplum biçimini kuracak toplumsal güçlerin varlık koşullarını hazırlamışlardır. Manifeste geçişle birlikte Avrupa'da merkezî feodal devletlerin kurulması, yani yerel feodal düzenden daha üst bir evreye geçiş raslantı değildir. İlk bilimsel gelişmeler ve artan üretim merkezî feodal organizasyonları güçlendirmiştir.

Şimdi de çağımızı karakterize eden bu üretici güçler gelişimi, kapitalist sınıfa, onun hiyerarşik yapısının en üstündeki elit zümreye hiçbir egemen sınıfa «kısmet olmamış», büyük imkânlar kazandırmış gözükmektedir. Şimdiki durumun «gerçeği» budur.

Ama bizzat bu üretici güçlerin, anlatmaya çalıştığımız devrimci niteliği, bu «gerçeği» değiştirmenin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bunu görmekle kendi derin ve çok yönlü yoksunluğunu daha iyi kavrayacaktır işçi sınıfı. Onun mutlak içinde bulunacağı sosyalist hareketin, bu geçici «gerçek» karşısında duraklayacağı düşünülemez.

Çürüten kapitalizmin, kapitalist toplum biçiminin bağrında yeni devrimci imkânlar teşekkül etmiştir. Bu imkânlar, özellikle işçi sınıfına,

*Elbette ki bunu yapan oportünist, revizyonist baylar, işçi sınıfını göklere çıkarmaktan, övmekten bir hâl oluyorlar. Sözleri böyledir ama eylemleri de ortadadır. M. Kemal «köylü efendimizdir» demiş. Onun döneminde köylülerin ne kadar «efendi» olduğunu biliyoruz. Bu baylarımız da M. Kemal'in düşüncesindedirler.

onu devrimci olmaya zorlayan nedenlerin aslı nereden kaynaklandığını göstermektedir.

İşçi sınıfına verilecek devrimci bilincin kapsamı ve içeriği bir kez daha gündemin ilk maddesidir.*

1945 SONRASINDA EMPERYALİST SİSTEM

Bu dönem, emperyalizmin yapısal özüne uygun «gerçek biçim»lerine ulaştığı bir dönem olarak nitelenmelidir.

Özellikle Çin Devrimi'nden sonra sosyalist kampın ayrı bir sistem olarak belirmesi tehdidi karşısında öncelikle askerî kurumların tamamlanması hız kazandı. Sosyalist sistemin ancak bir savaşla yıkılabileceği tezi, ABD'nin atom tekeline sahip olmasından da güç kazanarak süratle uygulamaya sokulmak isteniyordu. İlk ve en güçlü emperyalist askerî örgüt —kurum— olan NATO 1948'de kurulmuştu bile. Daha sonra SEATO - ANZUS ve CENTO gibi paktlarla ve ikili anlaşmalarla takviye edilen bu uluslararası emperyalist askerî mekanizmalar, yalnızca tarihin gördüğü en çok-uluslu askerî-politik organizasyonlar olmakla kalmıyor, aynı zamanda organizasyon dahilindeki ülkelerde aynı bir ideolojik kampanyanın dayanağı oluyorlardı. Ayrıca bu organizasyon Truman ve Marshall yardımlarıyla ekonomik bir aparata da sahiptir.

Merkezi ABD olan bu organizasyon daha bir dizi yardımcı mekanizma ile takviye edilmişti. Ordu ve polis kadrolarının eğitimi, «hür» radyolar ağı, ortak kültür organizasyonu, Amerikan-falanca ulus «dostluk» dernekleri, yaygın burs programları vs.

Bütün bu saydığımız kurumlar hemen hemen 1960 yılına gelinceye kadar sürdü. Birçoğu hâlâ da sürüyor ama artık eski etkinlikleri yok. 60'lı yılların başlarında Fransa NATO'dan ayrıldı. İlk gözle görülür çatıaktı bu. Daha sonra ABD'nin barış gönüllüleri hamlesinin fiyaskosunu izledik. Askerî-polis kadrolarının tek merkezli eğitimi tavsadı ve asıl önemli AET ve Japonya'nın ekonomik «başkaldırıları» açığa çıktı. Truman ve Marshall yardımları önemsizleşti ya da kesildi. Bunlara ek olarak temeli ta savaş içinde atılmış olan ve dolar egemenliğini perçinleyen Bretton Woods kararlarının geçerliliğini büyük ölçüde kaldıran yeni uygulamalar ABD'ye kabul ettirildi. Bunun yanı sıra bir dizi ülkede hükümetler ABD ile yaptıkları çeşitli anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesini talep etmeye başladılar ve «kendi ülke»sf lehine koşullar öne sürdüler ve kabul ettirdiler. Bunların en etkili, petrol üreten ülkelerin ünlü boykotları idi.

Bu görünüşe bakılırsa 1950'lerde görece bir bütünlük içinde olan ve ABD etrafında bir örgüt-

*Bilinç sorunu bu yazı serisinin gelecek sayımızdaki devamında işlenecektir. «İşçi sınıfının ideolojik veya fiili öncülüğü» kavramlarının eleştirel analizi yapılmışken bu sorunu derinliğine ele alacağız.

lü birlik oluşturmuş olan emperyalist sistem —en hafif deyişle— ayrışmaktadır. Buna dayanarak «**Emperyalist ülkeler** arasındaki çelişkiler» tezleri son zamanlarda çok daha güçlü tekrarları oldu. Ve «emperyalistler arası çelişkilerden yararlanmak suretiyle» «kendi ülkesinde» nasıl devrim yapacağını planlayan akımlar hız kazandılar. ÇKP, bu konuda «en yüksek aşama» denmeye lâyık tezlerini öne sürerek, «diğer emperyalistler»i de içine alan cepheler kurmaya yöneldi.

Bir dizi «saygıdeğer» burjuva bilim ve siyaset adamının «çok merkezli hale geliş» dedikleri bu durum, acaba gerçekten emperyalist sistemin ayrışması, bölünmesi anlamına mı gelmektedir?

Hayır, **temelden** yanlış ve sakattır bu görüş. Sorun böyle konulamaz. Ayrışma, bölünme veya bunların zıddı olan bütünleşme kavramlarının kesinlikle anlatamayacağı bir süreç olmuştur. Ve dolayısıyla durumu bu terimlerle açıklamak mümkün değildir.

«Günümüzde emperyalizm» konusu için bu nokta hayati önemdedir.

Özellikle bazı kavram kaynaklarını düzeltmek gereklidir. Bunlardan en yaygını «**emperyalist ülkeler** arasındaki çelişki» kavramıdır.

Bu kavramın Lenin'de de varolduğu ileri sürülebilir. Ama Lenin'de bu kavram, o dönemin son derece somut, açık bir tarihi gerçeğini anlatıyordu. Dünyanın beş-altı emperyalist devlet (Lenin'in en sık kullandığı deyim budur) arasında **toprak bakımından paylaşıldığı** bir dönemin özgül gerçeğini ifade ediyordu. Eğer bugün de emperyalist devletler arasında tıpkı o dönem gibi bir **toprak paylaşması** varsa, bu özgül gerçeğin devam ettiğini söyler ve «ülke» kavramını **kullanabiliriz**. Bugün «emperyalist, ülke» kavramını kullananlar, bize eğer her «ülke»nin eskiden olduğu gibi başka «ülke»lere kapalı tuttuğu alanlarının milyon km² hesabına dayalı bir çizelgesini sunabilirse bu kavramı birlikte kullanmaya hazırız.

Bu kavramın ifade ettiği tarihî gerçek bugün yerini bir başka gerçeğe bırakarak göçüp gitmiştir. Ve yeni gerçeğin yeni kavramlara ihtiyacı vardır. Kaldı ki bunun için icad'da da gerek yok. Çünkü Lenin'in emperyalizm analizine, aynaya bakar gibi bakıp, orada kendi kafasının bir türlü söküp atamadığı ulusçu kategoriler bulmaya çabalayanlar gibi yaklaşmazsak, görürüz ki, Lenin, eserinin beşinci bölümünde bize bugünün gerçeğinin ne olabileceğini açık açık anlatmıştır bile. Bir kere daha okuyalım:

«Sermaye ihracı arttıkça ve büyük tekel gruplarının yabancı ülkeler ve sömürgelerle ilişkileri ve 'nüfuz bölgeleri' her bakımdan genişledikçe, 'pek doğal olarak', işler, bu gruplar arasında genel bir anlaşmaya ve uluslararası kartellerin kurulmasına doğru yöneliyordu. Sermaye ve üretimde görülen evrensel yoğunlaşmanın bu yeni

derecesi, daha önceki dönemlerde görülenlerden çok yüksektir. Bu süper-tekel durumu...» (Lenin, a.g.e., s. 79-80).

Emperyalizm kitabının bu beşinci bölümünü okuyanlar için durum, yorum gerektirmeyecek kadar açık sunuluyor.

Kendi ulusçu yaklaşımlarını Marksizm-Leninizm olarak yutturmaya çalışanlar, çok sık başvurdukları «unutma» metodunu burada da uyguluyorlar. Gerçeği de unutturmaya çalışıyorlar böylece. 1915'de Lenin şunları yazıyordu:

Bir zamanlar, (... Kautsky'nin de içlerinde bulunduğu) bir kısım burjuva yazarları, sermaye enternasyonalizasyonunun en belirgin bir ifadesi olan uluslararası kartellerin, kapitalist rejim içinde yaşayan halklar arasında barış umudu doğurduğu kanısındaydılar. Teorik açıdan alınırsa, bu görüş tamamen saçmadır; pratikte ise, en kötü cinsten bir oportünizmin hiç de dürist olmayan bir savunma biçimi ve bir bilgiççilik anlamına gelmektedir. Uluslararası karteller, kapitalist tekellerin günümüzde hangi noktaya kadar gelişme gösterdiğini, kapitalist gruplar arasındaki mücadele konusunun ne olduğunu göstermektedir. Bu son nokta çok önemlidir; yalnız bununla bile olayların ekonomik ve tarihî anlamını çözebiliriz; çünkü mücadelenin **biçimleri** değişebilir, nitekim özel ve geçici nedenlere bağlı olarak değişmektedir de; ama mücadelenin **özü**, onun sınıfsal **içeriği**, sınıflar var oldukça değişmez.» (Lenin, a.g.e., s. 87-88).

Sırf konuyu uzatmamak için alıntıyı burada bitiriyoruz. Devamını kitaptan okuyanlar «tarihî gelişim» diye bir şeyden zerrece nasiplenmemiş kafalara karşı Lenin'in yönelttiği sözleri hatırlarlar.

«Çelişki» sorununa gelince: Kapitalizm'de, kapitalist birimler arasında çelişki vardır, yapısaldır bu ve bugün de elbette sürmektedir. Dün, tek tek kapitalistler arasındaydı bu çelişki. (Serbest rekabet evresi). Daha sonra tekeller egemen **birim** oldu ve belirleyici çelişki bunlar arasında idi. Tarihin belli bir evresinde bu tekeller «**ulusal mali gruplar**» biçiminde geçici birlikler oluşturarak başka «**ulusal mali gruplar**»a karşı hepsini birden ilgilendiren acil sorunlar yüzünden mücadeleye giriştiler. Hattâ I. Dünya Savaşı için, kolayca birkaç «ulusal mali grup»un ittifakının aynı biçimde bir diğer «**ittifak**»la savaşı diyoruz.

Bugün, çağımızda bu «**birim**», artık uluslararası tekellerdir. Çelişki bunlar arasındadır. «Uluslararası mali grup»lar evresi de aşılmıştır. Lenin'in az önce naklettığımız sözlerinde ulaşılacak en üst noktayı gösterdiklerini söylediği; ama o gün için henüz tipik olmayan «uluslararası kartel»ler bugün tipik kapitalist biçimlerdir. **Birim** bunlardır

Birikim 21/35

ve öyle içeriğe sahiptirler ki, bunların «milliyet» kategorisini günbegün soyunup attıklarını, her yanlarıyla olabilecekleri kadar «uluslararasılaş» tıklarını görmemek için kör olmak gerekir. Elbette ana gövdeleriyle ve «beyin»leriyle metropol ülkelerdedirler. Ama burada bulunuşları hiç de «kendi devlet»lerine saygılarından ya da milliyetçilik aşkılarından değildir. En saf kapitalist ölçülere göre davrandıkları ve verili koşullar gerektirdiği için bu böyledir. Ekonomik ölçütler, pazarlama sorunu ve politik güvenlik sözkonusudur. Bu koşullar herhangi bir «geri» ülkede de sağlanmış olsun, iş adamlarının çantallı kalabalığı oraya da akın eder. Bunlar için kapitalizmin o bildik yasası sosyalist devletleri de içeren tüm dünya ölçüsünde geçerli saydıkları tek yasadır. Nerede kâr güvencesi varsa orada uluslararası tekel temsilcilerini görebiliriz. Gönderilerdeki bayraklar, hiçbir zaman bu kadar önemsiz süsler olmamıştı.

Eğer emperyalizmden, yani bir **sistem**'den söz ediyorsak onun tarihini **temel birim**'inin evriminde izlemeliyiz. Yöntem yanlışının kökü ilkin buradadır. Lenin, «emperyalizmin mümkün en kısa tarifini yapmak gerekseydi» diyor, onun «kapitalizmin **tekelci** aşaması olduğunu söyledik». O halde emperyalist sistemin ayrışıp, ayrışmadığı, bütünleştiği ya da bölündüğü gibi yargılar, en ufak bir bilimsellik payı barındırmak isterlerse, bize bu «çekirdek kurum»un evrimiyile desteklenmiş bir tez sunmalıdırlar.

Böyle bir yaklaşımın gösterdiği şey şudur: Evrim şu yolu izlemiştir; tekel, ulusal tekel grupları, uluslararası tekel grupları (kartel biçiminde) ve uluslararası tekeller.

Bu süreç ilkin bir büyüme sürecidir. Bugün «tekel» denmeye lâyık birimler, ilk tekellerden hem etki alanları ve sermaye varlıklarıyla ve hem de kapsadıkları iş alanları sayısı ve bütün bu öğelerin sayısal ifadesi olan iş hacimleriyle ölçülemeyecek kadar büyüktürler.

İkincisi, uluslararasılaşmanın, «ulus» faktörünü tamamen dışında bırakarak gerçekleşmesi. Ve buna ek olarak aynı olayın «uluslararası kartel»lerde olduğu gibi kâr taksimi, pazar bölüşümü gibi «yukardan» anlaşmalarla değil, **sermayelerin iç içe geçmesiyle**, yani uluslararası piyasa hareketleriyle —tam kapitalist yöntemlerle— oluşu. Uluslararası kartellerin nasıl oluşturulduğuna dair bir örneği Lenin'den naklediyoruz.

«Uluslararası ray kartelinin ... kurulması yolunda ilk girişim, İngiliz, Belçika ve Alman fabrikatörleri tarafından, bu sanayiye görülen ağır bir çöküntü döneminde, 1884'te yapılmıştır. Anlaşmaya giren ülkelerin içpazarlarında birbirleriyle rekabet etmeyecekleri kararlaştırılmış, dispaşarlar ise aşağıdaki gibi paylaşılmıştı: İngiltere % 66; Almanya % 27; Belçika % 7. Hindistan tamamen İngiltere'ye bırakılıyordu.

Kartelin dışında kalan bir İngiliz firmasına karşı ortak bir mücadeleye girildi; bunun giderleri, toplam satışın bir yüzdesiyle karşılanıyordu. Ancak, iki İngiliz firmasının ayrılmasıyla, 1886'da, bu kartel çökecektir.

... Kasım 1904'te, uluslararası ray karteli, aşağıdaki oranlarla yeniden canlandı: İngiltere % 53,5; Almanya % 28,83; Belçika % 17,67. Fransa, birinci, ikinci ve üçüncü yıllarda sırasıyla yüzde yüzün ötesinde, yani % 104,8 toplam üstünden % 4,8; % 5,8 ve % 6,4 oranlarla kartele katıldı. 1905'te Amerikan **Steel Corporation**, daha sonra da Avusturya ve İspanya kartele katıldılar.» (Lenin, a.g.e., s. 86-87).

Okur bugünkü uluslararası tekellerin böylesi yöntemlerden çok daha köklü, kopmaz bağlarla oluştuğunu bilir.

Üçüncüsü, uluslararası hale gelişin sırf metropol uluslarıyla sınırlı olmaktan gitgide daha fazla uzaklaştığı olgusu. «Emperyalizmin içsel bir olgu haline geldiği» tezi bu boyutla düşünülmelidir. Geçmişte sözü edilir bir sermaye birikimine sahip olmayan ülkelerde kapitalizm gelişmiş, bir kapitalist sınıf oluşmuştur.

Uluslararası tekeller herhangi bir ülkenin sanayi kapasitesi yeterli ise ya da —metropol de dahil— bir başka yerden daha iyi koşullara sahipse, o ülkede; adına «ağır sanayi» denilen kuruluşlara iştirak ediyorlar.*

Kapitalizmin ulus ölçütüne belli bir oranda tabi olduğu evreler geçmiştir. Az sonra göreceğimiz gibi «ulusal devlet» de onun için artık gitgide sıkıcı hale gelen, yetmeyen bir ayakbağı durumundadır. Ana gövdeleri Avrupa'da olan uluslararası tekellerin AET üzerine bir Avrupa

*İki noktayı belirtmek gereklidir. İlki «ağır sanayi» kavramı. Bu eğer sanayi ürünlerinin en gelişkinlerini üretmek anlamında kullanılıyorsa bugünün ölçütlerine göre metropol-dışı ülkelerde ağır sanayi olduğu söylenemez. Yok eğer komple ürün üreten kombinalar ya da tezgâh-motor gibi üretim araçlarını yapan fabrikalar katediliyorsa bunlar vardır ve kurulmaktadır. Biz terimi bu ikincileri kastederek kullanıyoruz. Nedeni de bir türlü kandırılmayan «millî burjuvazi»ye seslenen «montaj» ajitasyonunu, nesnel, kalıcı bir motif gibi kullanmanın yanlış olduğunu göstermek.

İkinci nokta şu. Emperyalizm, hiyerarşik bir düzendir, bir bağımlılık ilişkisidir. Belli bölgelerin diğer bölgeleri kendine bağımlı ekonomiler halinde tutması uzun dönemli bir gerçek olarak varlığını sürdürecektir. Bu bağımlılık ulusçulukla ilişkin olmayan bir bağdır. Nedeni metropol durumunda olan ülkenin tarihî avantajı, ekonomik imkânlarının gelişkin oluşu. Bu ona en gelişkin üretimin ilkin burada kurulması imkânını getirir. Dolayısıyla metropolün, *bağlanılan ülke* —bölge— lerin simdiden belirlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bölgelerin varlığı emperyalist hiyerarşik yapıda doğal bir zorunluluktur.

Birikim 21/35

Devleti kurulması yolundaki amaçları bunun ilk belirtisidir.

Görüldüğü gibi emperyalizmin temel kurumları ne 1900'ler ve ne de 1950'lerle kıyaslanamayacak derecede büyümüş, ulusal kimlikten çıkarak, uluslararasılaşmış, yani dünya ölçüsünde daha sağlam biçimde —tam kapitalistçe— yaygınlaşmıştır. O halde tekellerin evriminde «istikrarlı» bir çizginin olduğunu söylemeliyiz.

Pekâlâ, ama 1960'dan beri iyice su yüzüne çıkan istikrarsızlık, çatılma, ayrışmalar... bunlar nedir?

Bunlar, geçici, tarihî zorunluluklardan kurtulmadır, deyim yerindeyse «**kabuğun** çatılması»dır. Açıklayalım.

Bu bölümün başında anlattığımız sürece dikkat edilirse, burada görülen birleşme, bütünleşme olaylarının sırf askerî ideolojik ve politik düzeylerde cereyan ettiğini görürüz. Sistemin temel kurumlarında, yani tekellerde böylesi bir bütünleşme vs. çabası görmüyoruz. Eğer olduysa —ki olmuştur— bu tamamen ekonomik nedenlerdendir. Yoksa sosyalist kampın oluşması gibi bir dış tehlike yüzünden, yani ekonomi-dışı bir etkenden dolayı değil. 1945'den 1960'lara kadar geçen zaman, bütün emperyalist sistemi kapsayan ideolojik, politik tedbirlerin ortaklaşa alınmasını gerektiren tarihî koşulların etkisini sürdürdüğü bir dönemdi. 1945 sonrasında ABD hegemonyası altında oluşturulmuş «bütünlüğün» bütün anlamı buydu. Dönemin koşullarında ABD sistem adına bu rolü yüklendi. Elbetteki ABD'nin bu rolü Amerikan kökenli tekellere hayli yararlı büyüme imkânları sağladı. Bu tekeller savaşın ağır yaralar almış Avrupa tekellerinin haliyle dolduramadıkları pazarlara egemen oldukları gibi, bir çok Avrupa firmasına da ortak oldular. Daha sonra Fransa'nın başını çektiği Avrupacılık akımı işte bu sonuncu olaya tepki idi. Bu tepkinin ise milliyetçilikle zerre kadar ilgisi yoktu. Sorunun özü ABD kökenli tekellerin dolar-altın esaslı yüzünden, ekonomi-dışı hale gelmiş bu ilişki yüzünden rekabette «haksız» bir avantaja sahip olmalarını önlemektir.

Bir savaş esnasında ekonominin merkezileştirilmesi, tek elden yönetimi nasıl ekonomik bütünleşme denilemeyecek geçici bir tedbirse, dış koşulların zorunlu kıldığı geçici bir biçim ise; 1945 sonrasında askerî-politik ortak kurumlar zinciri, bırakınız genel olarak **ABD etrafında** bütünleşme, askerî ve hele politik anlamda bir bütünleşme dahi değildi.

1945 sonrasında özel koşullarında teşekkül etmiş bu «perde» çatlayınca elbette bazı sarsıntılar olacaktı. Aşağı yukarı 20 yıl sürmüş bir işleyiş, «yumuşama»ya geçişle birlikte giderek geçersizleşti. Dış koşul değişince, **ona tâbi olarak** kurulmuş ilişkiler ve yapılar da değişti. «Ayrışma»nın içeriği budur.

«Ulusal» tekellerin uluslararası karteller aşamasından geçerek uluslararası tekeller haline geliş bir nitelik değişimi değildir. Çünkü «mil-

li»lik ölçüsü kapitalizmin bir ölçüsü, bir nitelik belirleyicisi değildir. Çünkü sermayenin doğal eğilimi genişlemektir ve o evrensel bir kategoridir.

En küçük sermayenin bile niteliği budur. Dolayısıyla millî ekonomi çerçevesi içinde tekel haline gelmiş bir sermaye birimi için kullanacağımız «ulusal» sıfatı, geçici, tarihî bir anı anlatır, niteliği belirlemez. «Ulusal —millî— malî grup»lar olarak birbirleriyle savaşa tutuştuklarında her ne kadar vatani savunmak adı altında gayet milliyetçi bir kampanyaya önderlik etmişlerse de tekeller için bu tarihî millet kategorisi, bir dönem için kullandıkları elverişli bir ideolojik silâh olmuştur. Burjuvazi için ve genel olarak tüm aslı kurumlarıyla kapitalizm için milliyetçiliğin (ulusçuluğun) her dönemde anlamı ve görevi buydu. Başkalarının elinde başka bir anlam ve görevi olacağını düşünmek olsa olsa ham bir hayaldir.

Dolayısıyla «ulusal» tekelden uluslararası tekele geçiş sermayenin özüyle uyumlu bir oluşumdur. Sermayenin doğal sınırlarına varışıdır. Niteliksel bir olaydır. Ve bu bakımdan uluslararası tekel, sermayenin en üst biçimidir.

Özellikle 1970'lerde ABD kökenli tekellerle Avrupa ve Japonya'daki tekellerin kızışan ilişkilerine bu açıdan yaklaşmalıyız. Olay bir «ulusal»lık sorunu değildi. Ya da AET ve Japonya'nın karşı çıkışlarında «ulusal çıkar» gerekçesi aramak yanlış. Her ne kadar Japonya'nın daha özel bir durumu varsa da söz konusu çatışmanın motiflerine baktığımızda görürüz ki AET ve Japon tekelleri ABD tekellerinden uluslararası olmanın gereklerine uymasını istemektedirler. Şöyle ki:

Dolar-altın esasının ABD'ne nasıl avantaj sağladığını biliyoruz. Dolar ulusal bir para, ama uluslararası ödeme birimidir. Onu piyasaya sürme ise ABD'nin elindedir. Dolayısıyla ABD bir dolar enflasyonu yaratacak kadar fazla parayı piyasaya sürebilir. Böylece kendi parasını değerinin üstünde satmış olur. Bu avantaj, bir dönemin politik konjonktürünün, ABD'ne verdiği görevin istismarıdır. Bu ekonomi-dışı avantajın kaldırılmasını ve uluslararası ödeme düzeninin yeniden kurulmasını istemek; bir anlamda, ABD tekellerinden uluslararası olmanın koşullarına uymasını, ulusça yöntemi bırakmasını istemek demektir.

Hisse senetleri uluslararası borsalarda satılan bu tekellerin «sahipleri» arasında her ulustan adam vardır. Bir «ABD tekel»inin elinde diyelim bir «AET tekel»ine ait firmanın hayli yüklü hissesi olabilir. Tekellerin birbirlerinin ülkesine yatırım yapmalarının ise en doğal bir iş haline geldiğini söylemeye gerek yok. Hiçbiri bir diğerine bir bölgeyi kapalı tutmaya gitmiyor. Alan üzerine değil rekabet iş üzerinedir. Büyük yatırım imkânları, yüklü satışlar üzerine çekiliyorlar.

Metropol dışına çıktığımızda tekel piramidi-nin aşağı yapılarıyla karşılaşırız. Tekelin doğ-

Birikim 21/36

rudan yatırım yaptığı ya da iştirak ettiği işletmeler ağı var. Bunun yanında ticaret, pazarlama ağı. En gelişkinini petrol ve otomotiv tekellerinde gördüğümüz bu ağlar, bir çok mahallî sermayeyi büyük tekel zincirine bağlamıştır. Zincirin en ucundaki bir dağıtımçı kimi ve neyi temsil ettiğini bilir. Diyelim bir petrol istasyonu sahibi ise bu uç, gayet iyi hesaplar ki kendi yaşaması o uzaklardaki büyük tekelin yaşamasına bağlıdır büyük ölçüde. Küçük ya da orta büyüklükteki sermayesini buraya —yani tekele— bağlamış bu adama, aynı tekelin ülkeyi «gizli işgal» altında tuttuğunu söylerseniz omuz silkecektir.

Kapitalist sağduyu sahibi bir sanayici, bir «millî burjuva» için ulaşılacak hedef, bu uluslararası güçlü kuruluşların bir ögesi olmaktan başka bir şey olamaz. Bir islam tekelî olup karınca kararınca bir hiyerarşik düzen de kendisinin oluşturmamasının niçin mümkün olamayacağını düşünmüyorsa tabii.

Artık topraklar, ülkeler değil, sermaye sahibi insanlar yani kapitalistler «paylaşıyor». Bunların seçme özgürlüğü olduğu için işlerine gelen uluslararası tekele sunuyorlar kendilerini. Seçme anı gelene kadar biraz milliyetçilik yapıyorlarsa hoş karşılanmalıdır. Çünkü piramidin biraz daha yukarısında yer almak için bu stajdan geçmelerinin akıllıca olduğunu gösteren koşullar hâlâ var.

Süreç bu yönde ilerliyor. Tekelin özü olan hiyerarşik yapı, ulus vs. gibi tarihî kategorileri geride bırakarak gerçek temelleri üzerine, sınıf temelleri üzerine inşa ediliyor. Özel olarak Türkiye'den söz etmek gerekirse, bir geri bırakılmış ülke olan bu ülke, benzer ülkelerin çoğundan bu süreç açısından «ilerde»dir.

«Emperyalizm'in içsel bir olgu haline geliş» kavramını bu bağlamda düşünmek zorundayız. İçselleşme «iç»te temellerin oluşması demektir ve kapitalizm geliştikçe «en yüksek aşama»sı ile bağları daha güçleniyor demektir. Sermayenin doğal eğilimi bu iken, kapitalist sınıfı millî olmamakla suçlamak anlamsız bir öfkenin, umutsuzluğun belirtisidir ancak.

Fakat, bu anlattığımız süreç elbette öyle tereyağından kıl çeker gibi olmuyor. Her ne kadar tarihen geçersiz olduğunu söylüyorsak da bir toplumun tarihinde, hayatında yıllarca yeretmiş kurumlar, değerler direniyor ve süreç birçok sınıf üyesini tedirgin ederek ilerliyor. Ve yine eklenmelidir ki nasıl «millî» tekeller serbest rekabeti yok etmeden onun üzerinde yükseliyorsa, bütün ülkeleri saracak biçimde gelişen ve ülke yapıları «üzerinde» yükselen uluslararası tekellerin hiyerarşik düzeni, binlerce, milyonlarca «millî» —yani yerel— işletmenin varlığında, onların direnciyle de karşılaşarak oluşmaktadır. Örneğin, bizzat ABD'de zaman zaman gördüğümüz anti-tröst uygulamalar —ki en son IBM'e karşı açılan bir soruşturma var— ve Havacılık endüstrisinde kopan «rüşvet» skandalı.

Uluslararası tekel ile millî devlet de çeliş-

mektedir. Sermayelerin uluslararası planda artan hareketleri, özellikle ulusal paralar üzerine yapılan spekülasyonlar, 1929 bunalımından beri ekonomik düzenleyicilik rolünü de üstlenmiş olan millî devletlerin işini zorlaştırmaktadır. Bunun yanında devletlerin istihdam, ödemeler dengesi gibi dikkate almak zorunda oldukları görevleri yüzünden uluslararası tekelere engeller çıkarması da görülüyor.

Lenin'in 1915'de asıl olarak metropol ülkelerdeki sınıf ilişkilerini anlatan aşağıdaki sözlerinde vurgulanan eğilim, yani kapitalist ve diğer mülk sahibi sınıfların tekel birimi içinde ve etrafında hiyerarşik bir bağımlılık ilişkisine girmeleri; bugün bütün emperyalizm alanı için geçerlidir:

«Bir yandan, birkaç elde yoğunlaşmış ve sadece küçük ve orta kapitalisti değil, çok küçük kapitalist ve çok ufak patronları da kendine bağlayan yaygın ve sıkı bir ilişki ağı kurmuş olan malî sermaye, öte yandan, dünyayı paylaşma ve başka ülkelere egemen olma yolunda başka ulusal malî gruplara karşı girişilen gittide yoğunlaşan mücadele, bütün mülk sahibi sınıfların tamamıyla emperyalizm safına geçmesine neden olmaktadır.» (Lenin, a.g.e., s. 129).

Okur, bugün, «ulusal malî grup» birimlerinin uluslararası tekeller ve tekel grupları haline geldiğini bilerek ve dünyayı paylaşma yöntemlerinde meydana gelen değişimi dikkate alarak; Lenin'in emperyalizmin sınıfsal özü ve bir sistem olarak niteliği üzerine söylenmesi asıl gerekli olan şeyi işaret ettiğini ve bugün de asıl üzerinde düşünmemiz gereken sorunun bu olduğunu anlamaktadır.

Emperyalizm konusu ile ilgili diğer bazı sorunları bir sonraki yazımızda ele alacağız.

**

THKP-C hareketine özgü olan ve emperyalizmi bunalım dönemleri içinde inceleyen tezin —özellikle günümüzdeki emperyalizm konusyla ilgili olan III. Bunalım Dönemi tanımının— eleştirel bir analizini; bu yazımızda yapacağımızı söylemiştik.

Başlıca iki nedenden ötürü bu ancak gelecek sayımızda yapılabilecektir. İlkin, belli bir tezi eleştirmek için, o tezin cevap vermeye çalıştığı ana sorun üzerine yine eleştiriye açık bir görüş koymayı Marksist eleştirinin bir gereği sayışımızdandır.

Ana hatlarıyla bu sayıda tamamlanan bu iş, görüldüğü gibi geniş yer kapladı.

Görüşlerimizi THKP-C'nin yukarıda belirttiği tezlerini incelerken de koymamız mümkün. Fakat bu yöntem, eleştirdiğimiz görüşe nereden, hangi yaklaşımla baktığımız konusunu bulanık bırakırdı. Kaldı ki, M. Çayan'ın yazılarında anlatılan THKP-C tezlerinin odağında bulunan

Birikim 21/37

«emperyalizmin bunalımı» kavramına bizim çok daha değişik bir içerik verdiğimiz bu yazıda görülmüştür. Ve yine M. Çayan'ın yazılarında yer alan, ancak yardımcı bir motif olarak geçen «çağdaş üretici güç gelişimleri»ni —M. Çayan' da bu, bilimsel-teknolojik devrim olarak geçiyor— yorumlama biçimlerimiz de ayrı. Bunlara «oligarşi» kavramını açıklama biçimi de eklenmelidir. Dolayısıyla hepsi de önemli olan bu konulara ilişkin kendi bakış açımızı, görüşlerimizi bir eleştiri yazısı içinde değil de, ancak ayrı olarak koyabiliydik.

Bütün bunlara şunu da eklemek gerekiyor. Türkiye Sosyalist Hareketinde «eleştiri» geleneğinin hiç de tasvip edilemeyecek biçimde uygulanması, asıl olarak şurada kendini gösteriyor. «Eleştirilen» şey bir bütün olarak değil, ancak «eleştirici»nin işine gelen yanlarıyla sunuluyor, böylece ele alınan görüş önce istenen biçime sokuluyor ve sonra bu «eleştiriliyor». Geleneğin bir diğer uygulaması da; ancak diğer bağlı tezleriyle bir arada düşünüldüğünde gerçek içeriği anlaşılacak olan bir tezin, bu bütünden ayrı, tek başına eleştirilmesidir.

Böylesi bir «geleneğe»den nasıl kaçındığımızı okurlarımız bilirler. Bugüne kadar **Birlik**'de çıkan eleştiri yazıları bu ilkeye özenle sadık kalınarak yazılmaya çalışıldı.

Eleştiri ilkeleri üzerine söylediklerimiz bizi er-telememizin ikinci nedenine getiriyor.

M. Çayan'ın «bunalım dönemleri» yorumu, onun «ideolojik ve fiili önderlik»; «evrim-devrim aşamalarının içiçe geçişi» gibi diğer özel kav-

ramlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sonuncu kavramların incelenmesi ve eleştirisi ile birlikte yapılmazsa, M. Çayan'ın emperyalizm analizini yerine oturtmak mümkün değildir. Yeri geldiğinde açıklayacağımız gibi sözünü ettiğimiz diğer kavramlarla birlikte bu emperyalizm analizi, salt teorik bir analiz değil, asıl amacıyla, bugüne kadar gerçekleştirilmiş —Sovyet, Çin, Küba— devrimlerinin özel analizinin bir yansıması, bir ürünüdür. Yani M. Çayan'ın bir **devrimi nasıl analiz ettiğini**, bu analizde kullandığı ölçüleri dikkate almazsak, onun emperyalizmi nasıl analiz ettiğini, emperyalizmden anladığı şeyi kavramamız mümkün olmaz.

Tezlerin ve «teknik yapısı» dışında belirtilmesi gereken bir diğer özelliği de bunların 1971 öncesi Türkiye'nin politik konjonktürü içinde oluşturulmuş olması, bu dönemin aktüel sorunları içinde bunları da içererek biçimlenmiş oluşu. O dönemin —bugün ısrarla sükût geçilen— bazı politik oluşumları hakkında yeterli bilgisi olmayan, ya da asıl önemlisi dönemin o özel «hava»sının dışında bu bilgilere sahip olan yeni sosyalist kadrolarımız için; 1971 öncesinin, öyle soyut öznel ikilemler aracılığıyla değil, somut politik ölçülerle bir incelenmesi yapılmalıdır. THKP tezleri bize böyle bir incelemenin en tam çerçevesini verecek durumdadır. Çünkü incelediğimizde de görüleceği gibi THKP-C, 1971 öncesi dönemin adeta bir özeti, bir sentezidir.

Gelecek yazımız bu sentezin bir açılanması olacaktır.

